

KONINKLIJKE
VERENIGING
TER BEOEFENING
VAN DE
KRIIGSWETENSCHAP

OPGERICHT 6 MEI 1865

Ereleden

Z.K.H. de Prins der Nederlanden
Z.E. Luitenant-Generaal b.d.
M. R. H. Calmeyer
Z.E. Luitenant-Generaal b.d.
D. A. van Hilten
Generaal-Majoor b.d. J. J. de Wolf
Generaal-Majoor b.d.
E. R. d'Engelbronner

Bestuur

C. Knulst, MWO 4, Generaal-Majoor b.d., voorzitter
H. J. L. Janssen, Commodore Klu
C. E. baron van Asbeck
A. H. Lind, Kapitein ter Zee
W. Walthuis, Brigade-Generaal der Infanterie b.d., Redacteur, p.a. Hogere Krijgsschool, Frederikkazerne, van Alkemadelaan 774, 's-Gravenhage
M. J. Wolters, Luitenant-Kolonel der Mariniers
A. J. E. Poullissen, Kolonel Klu
C. 't Hart, Luitenant-Kolonel MA b.d., 2e secretaris-penningmeester, Nassaulaan 6, Zoetermeer, giro-rekening 7 88 28

MARS IN CATHEDRA

15 JUL
1 9 7 7

34

IN DIT NUMMER

Mededelingen van het bestuur
Bijeenkomst te Den Haag, dinsdag 8 februari 1977 — Bijeenkomst te Seedorf, dinsdag 8 maart 1977 1412

Onderhandelingen over de veiligheid van Europa, voordracht door dr. W. F. van Eekelen, Chef Directie Atlantische Samenwerking en Veiligheidszaken, Min. v. buitenlandse zaken 1413

Discussie 1419

A report from South Africa, by Norman L. Dodd, colonel UK Army, retired 1424

Boekbespreking - Een reactie 1434

©

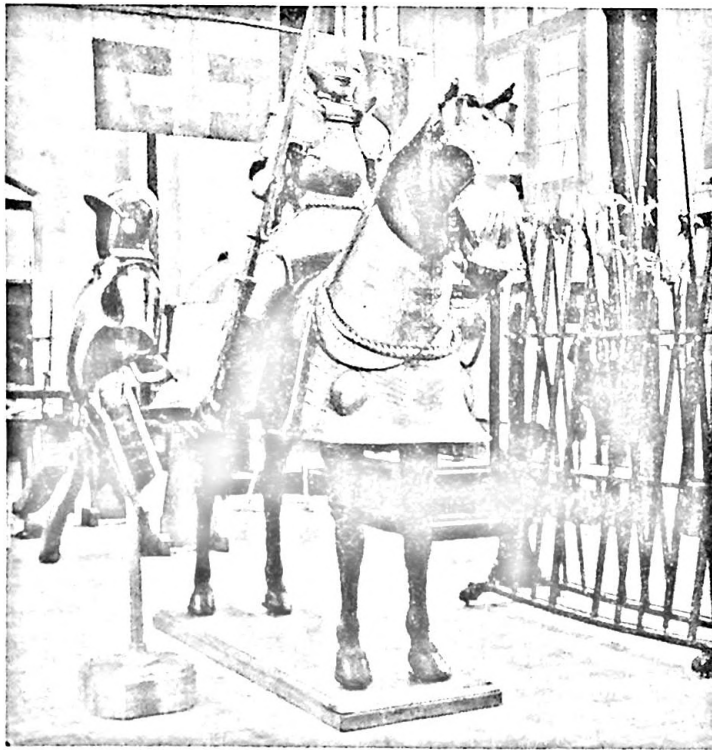
KENT U UW MUSEUM? NEEN?

Kom dan eens kijken in het

**KONINKLIJK NEDERLANDS
LEGER- EN WAPENMUSEUM
TE LEIDEN**

Een kleurrijke krijgsgeschiedenis uit vele eeuwen en vele landen.

Het is niet alleen een „mannenmuseum“, ook uw vrouw en kinderen zullen door het tentoongestelde zeer geboeid worden.

Openingstijden:

maandag tot en met vrijdag van 9.00–12.30 uur en van 13.15–17.00 uur.

Zondag van 13.00–17.00 uur.

Zaterdag (alleen gedurende de vakanties) 13.00–17.00 uur.

KONINKLIJKE
VERENIGING
TER BEOEFENING
VAN DE
KRIIGSWETENSCHAP

OPGERICHT 6 MEI 1865

Ereleden

Z.K.H. de Prins der Nederlanden
Z.E. Luitenant-Generaal b.d.
M. R. H. Calmeyer
Z.E. Luitenant-Generaal b.d.
D. A. van Hilten
Generaal-Majoor b.d. J. J. de Wolf
Generaal-Majoor b.d.
E. R. d'Engelbronner

Bestuur

C. Knulst, MWO 4, Generaal-Majoor b.d., voorzitter
H. J. L. Janssen, Commodore Klu
C. E. baron van Asbeck
A. H. Lind, Kapitein ter Zee
W. Walthuis, Brigade-Generaal der Infanterie b.d., Redacteur, p.a. Hogere Krijgsschool, Frederikkazerne, van Alkemadelaan 774, 's-Gravenhage
M. J. Wolters, Luitenant-Kolonel der Mariniers
A. J. E. Poulissen, Kolonel Klu
C. 't Hart, Luitenant-Kolonel MA b.d., 2e secretaris-penningmeester, Nassaulaan 6, Zoetermeer, giro-rekening 7 88 28

MARS IN CATHEDRA

15 JUL
1 9 7 7

34

IN DIT NUMMER

- Mededelingen van het bestuur
Bijeenkomst te Den Haag, dinsdag 8 februari 1977 — Bijeenkomst te Seedorf, dinsdag 8 maart 1977 1412
- Onderhandelingen over de veiligheid van Europa, voordracht door dr. W. F. van Eekelen, Chef Directie Atlantische Samenwerking en Veiligheidszaken, Min. v. buitenlandse zaken 1413
- Discussie 1419
- A report from South Africa, by Norman L. Dodd, colonel UK Army, retired 1424
- Boekbespreking - Een reactie 1434

©

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

Bijeenkomst te Den Haag

dinsdag 8 februari 1977

De voorzitter opent de bijeenkomst met een welkomstwoord tot de leden die zich voor deze, in de middagen gehouden, bijeenkomst hebben kunnen vrijmaken, en verwelkomt voorts de leerlingen der stafscholen die door de Koninklijke Vereniging in de gelegenheid werden gesteld de inleiding van het uitgenodigde onderzoeksteam bij te wonen. Hij releveert dat het, zoals de desbetreffende convocatie ook reeds vermeldde, gaat om een door de inleiders uit te brengen verslag van een onderzoek dat zij verrichtten tijdens hun studie aan de Stichting Interacademiale Opleiding Organisatiekunde (SIOO) te Rotterdam, waar zij de tweejarige opleiding tot organisatiekundige volgden. Hij is van mening dat de uiteenzetting die de aanwezigen zal worden gepresenteerd, ongetwijfeld een aantal interessante gezichtpunten zal bevatten die de meningsvorming over het militaire management voor de toekomst zullen kunnen stimuleren, ook al hebben de onderzoekers zich niet tot doel gesteld met name het management van de krijgsmacht te belichten: tot dusverre hebben militaire en civiele organisaties steeds van elkaar kunnen leren, en een onderzoek als het onderhavige zal stellig tot die lering bijdragen.

Vervolgens verleent hij het woord aan het sprekersteam, te weten *mr. J. C. Reuder, drs. P. A. M. Meeuwisse* en *drs. F. J. W. Roelofs*, voor hun gezamenlijke voordracht over „Management van morgen”.

In tegenstelling tot hetgeen gebruikelijk is, moet de redactie van Mars in Cathedra helaas afzien van haar voornemen een letterlijke weergave op te nemen van de inhoud van de

presentatie der inleiders: de schriftelijke tekst van het gesprokene was ter bijeenkomst niet beschikbaar en de toezegging dat achteraf een voor publikatie geschikt document zou worden geproduceerd, werd slechts zeer ten dele nagekomen. Zo is het derhalve niet mogelijk gebleken de leden die niet in de gelegenheid waren persoonlijk de bijeenkomst bij te wonen in dit nummer van het orgaan te laten lezen wat werd behandeld. Mede als gevolg daarvan wordt het weinig zinvol geacht de discussie te verslaan. Immers, aangezien de tekst van de onderscheidene deelindiceringen mankeert, ontbreekt ook het voor een goed begrip noodzakelijke inzicht in het verband tussen de voordracht en de in de discussie gestelde vragen; bijgevolg ontgaat het gros der lezers ook de zin van eventueel gegeven nadere toelichtingen, verduidelijkingen of standpuntbepalingen.

Het behoeft nauwelijks betoog dat de redactie deze onvolkomenheid in haar verslaglegging ernstig betreurt.

Zij beseft terdege dat de lezer aanspraak had mogen maken op volledigheid, en ziet zeer wel in dat hij zich niet schadeloos gesteld kan achten als hem de mogelijkheid wordt gewezen zich breder terzake te oriënteren in een boek dat werd geschreven door vorengenoemde onderzoekers en de andere leden van hun team. Vooropgesteld zij dan, dat de redactie ervan overtuigd is dat het beslist geen commerciële overwegingen zijn geweest die het alsnog op schrift stellen van de zakelijke inhoud van de voordracht hebben verhinderd: wie na twee jaar cursus zijn functie hervat, heeft gemeenlijk de handen zozeer vol dat het onvermijdelijk is prioriteiten te stellen waarbij licht iets anders in de verdrukking kan geraken.

De leden van de Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap moge daarom worden herinnerd aan het boek „Management van morgen”, verschenen in 1976 bij Stenfert Kroese b.v. te Leiden, prijs f 29,50, waarin de cursusgroep, waarvan ook de ter bijeenkomst optredende inleiders deel uitmaakten, haar bevindingen vastlegde. Het boek, dat voor de in deze materie geïnteresseerden aanzienlijk

meer informatie behelst dan in de onderhavige bijeenkomst ter tafel kon worden gebracht, werd o.a. gerecenseerd in de Militaire Spectator van oktober 1976 en zal stellig in een van de militaire bibliotheken ter inzage kunnen worden verkregen.

Bijeenkomst te Seedorf

dinsdag 8 maart 1977

In zijn openingswoord tot de talrijke aanwezigen in het officiershotel van de legerplaats Seedorf verwelkomt de voorzitter de van heinde en ver gekomen leden van de brigade waaraan hij zelf, naar hij zegt, zulke bijzonder prettige herinneringen heeft mogen bewaren. In zijn welkom betreft hij meer in het bijzonder de brigadecommandant die zovele van zijn officieren in staat heeft willen stellen deze bijeenkomst bij te wonen, en de plaatsvervangende brigadecommandant die de Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap gastvrijheid verleent in de legerplaats en die veel dank verdient voor de uitstekende regeling die het welslagen van deze gebeurtenis verzekert.

De voorzitter memoreert dat het de tweede maal in haar geschiedenis is, dat de Koninklijke Vereniging een bijeenkomst buiten de Nederlandse landsgrenzen houdt, en herinnert eraan dat de nieuwe aanpak waartoe het bestuur recentelijk heeft besloten de rechtstreekse aanleiding heeft opgeleverd voor de inleiding die thans op het programma staat: op het daartoe strekkende verzoek werd van de zijde van deze brigade geantwoord dat er grote belangstelling zou bestaan voor een reeks met name genoemde onderwerpen; daaronder werden ook de MBFR vermeld, en het bestuur was erin mogen slagen daarvoor een spreker te vinden wiens deskundigheid aan geen twijfel onderhevig is. Dank komt derhalve ook hen toe die zo goed waren een of meer onderwerpen te suggereren en evenzeer aan de spreker die bereid was de verre reis te ondernemen. Vervolgens geeft hij het woord aan de inleider, *dr. Van Eekelen*, voor diens voordracht.

Onderhandelingen over de veiligheid van Europa

dr. W. F. van Eekelen

Chef Directie Atlantische Samenwerking en Veiligheidszaken, Ministerie van buitenlandse zaken

In het tijdperk sedert het einde van de Tweede Wereldoorlog zijn onderhandelingen over de veiligheid van Europa van recente datum. In november 1972 begonnen de voorbereidende besprekingen te Helsinki voor de Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (CVSE), in januari 1973 begon het overleg voor de Mutual and Balanced Force Reductions (MBFR) te Wenen. Tevoren waren er tussen Oost en West wel voorstellen gedaan, doch voor zover zij succes hadden betroffen ze algemene, mondiale ontwapening (in de Conference of the Committee of Disarmament te Genève) of de bilaterale strategische krachtsverhouding tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie, de Strategic Arms Limitation Talks (SALT).

Dr. W. F. van Eekelen werd geboren in Utrecht in 1931. Na een gymnasiumopleiding studeerde hij rechtsgeleerdheid te Utrecht en Political science aan de Princeton University. In 1964 promoveerde hij cum laude tot doctor in de rechtsgeleerdheid. In 1957 deed hij attaché-examen en bekleedde vervolgens attaché- en secretarisposten bij de ambassades te New Delhi, Londen, Accra en bij de Nederlandse NAVO-delegatie. In 1971 werd hij toegevoegd aan de directeur-generaal politieke zaken van het ministerie van buitenlandse zaken, ter behandeling van de Europese politieke samenwerking, en sedert 1974 is hij chef van de directie atlantische samenwerking en veiligheidszaken. In de periode na 1966 maakte hij diverse malen deel uit van Nederlandse delegaties naar de Noordatlantische Raad, het Defence planning committee, de Nuclear planning group, de Europese topconferenties van Parijs (1972) en Kopenhagen (1973), en de CVSE in 1973 en 1975. In 1974 werd dr. Van Eekelen benoemd tot officier in de orde van Oranje-Nassau.

Andere plannen stuiten af op het Duitse probleem: hoe de relatie tussen de twee Duitslanden kon worden geregeld en welke plaats zij in resp. de Westelijke en Oostelijke samenwerking konden krijgen.

De gedachten van de Sovjet-Unie gingen in het begin van de jaren '50 uit naar een geneutraliseerd Duitsland; hereniging was mogelijk onder voorwaarde dat het land zich niet bij een bondgenootschap zou aansluiten. Op den duur zouden de grote mogendheden hun troepen uit Duitsland terugtrekken, evenals uit de omliggende landen. Dit beleid was duidelijk gericht op het voorkomen van de herbewapening van de Duitse Bondsrepubliek en op terugtrekking van de Amerikaanse strijdkrachten uit Europa. Het Westen wilde echter Duitsland in de Westelijke sfeer betrekken, met het recht zich bij een bondgenootschap aan te sluiten. Integratie van Duitsland in de Westeuropese economie en defensie leek het beste middel om een eventuele herleving van onderlinge tegenstellingen onmogelijk te maken. Anderzijds was een Westelijke defensie tegen de Sovjetrussische overmacht op conventioneel gebied, die na de oorlog in Oost-Europa in stand bleef, niet denkbaar zonder een belangrijke Duitse deelneming. In 1954 werd — na het fiasco van de Europese Defensie Gemeenschap — Duitsland als gelijkwaardig partner opgenomen in de NAVO en — met beperkende bepalingen voor de omvang van de krijgsmacht en de productie van ABC-wapens — in de West-Europese Unie.

Na de uitbreiding van NAVO en WEU heeft de Sovjet-Unie nog eenmaal — in 1956 — een voorstel gedaan tot troepenreducties: de vier bezettingsmogendheden in Duitsland zouden hun sterkte aldaar met een derde moeten verminderen. Deze suggestie werd genegeerd: de Sovjet-Unie zou er numeriek het voordeligste uitkomen; bovendien

leidde de onderdrukking van de Hongaarse opstand tot een aanmerkelijke verslechtering van het internationale klimaat. De landen van het Warschau-Pact gingen zich meer en meer concentreren op de bijeenroeping van een Europese conferentie die — zoals Molotov dat reeds in 1954 had genoemd — een Europees Veiligheidssysteem zou moeten ontwikkelen. De Poolse minister Rapacki zette zich jarenlang in voor enkele meer concrete punten van een dergelijk systeem: een kernwapenvrije zone in Centraal-Europa en herschepping van de Oostzee tot een Vredeszee. Het duurde echter tot juli 1966 voordat het Warschau-Pact te Boekarest formeel het voorstel deed een Conferentie over Europese Veiligheid en Samenwerking bijeen te roepen. Nieuw daarbij was de nadruk op samenwerking, die men vooral op economisch gebied nastreefde. Hoofdzaak bleef de politieke vastlegging en erkenning van de status quo in Europa, in zekere zin een substituut voor een vredesverdrag met Duitsland dat aan de horizon was verdwenen.

De opvatting van de NAVO-landen was dat het begrip veiligheid twee componenten had die elkaar aanvullen en wederzijds beïnvloeden en die dan ook niet los van elkaar konden worden gezien: het politieke en het militaire aspect. Het streven naar grotere veiligheid kon alleen geloofwaardig zijn als er concrete voorzieningen tot verlaging van de militaire confrontatie werden getroffen. In het Harmel-rapport, dat in december 1967 werd aangevaard, over de toekomstige taken van de alliantie (opgesteld om het effect van het uittreden van Frankrijk uit de militaire samenwerking te neutraliseren met een duidelijke toekomstvisie) werden de doelstellingen omschreven als defensie en détente, in nauwe samenhang. Het streven naar ontspanning kon slechts kans van slagen hebben wanneer de gezamenlijke defensie-inspanning effectief bleef. Dit rapport, genoemd naar de initiatiefnemer, de Belgische minister Harmel, kondigde voorts een studie aan van praktische maatregelen van wapenbeheersing „including the possibility of balanced force reductions”.

Het signaal van Reykjavik

De voorjaarszitting van de ministers van buitenlandse zaken van de NAVO-landen, die in juni 1968 in IJsland werd gehouden, gaf reeds verdere uitdrukking aan de passage van het Harmel-rap-

port. Zij verklaarden dat maatregelen op het gebied van ontwapening en wapenbeheersing met daarin evenwichtige en wederkerige troepenreducties een belangrijke bijdrage aan een vermindering van spanning en oorlogsgevaar zouden kunnen leveren. Als hoofdlijnen voor verdere studie werden aangegeven:

- de troepenreducties moeten wederkerig zijn en „balanced in scope and timing”;
- zij moeten van redelijke omvang zijn, leiden tot veiligheid tegen verminderde kosten, maar niet onevenwichtigheid bevorderen;
- zij moeten vertrouwen wekken;
- zij mogen niet in strijd komen met de veiligheidsbelangen van enige deelnemer;
- zij moeten effectief kunnen worden uitgevoerd.

In 1969 werd aan deze criteria nog toegevoegd dat de reducties aanzienlijk moesten zijn, dat er voldoende verificatie en controle moesten komen, en dat werd gedacht aan begeleidende maatregelen, zoals het aankondigen van manoeuvres en troepenbewegingen, het uitwisselen van waarnemers en het instellen van observatieposten. In 1970 werd gepreciseerd dat de reducties zowel gestationeerde als inheemse troepen in het reductiegebied dienden te betreffen.

Veiligheidsconferentie en/of MBFR?

In het jaar 1970 viel een toenadering tussen de standpunten van NAVO en Warschau-Pact over de gewenste onderhandelingsmaterie te bespeuren. In mei verklaarden de NAVO-ministers te Rome dat zij onder bepaalde voorwaarden (regeling van de betrekkingen tussen de Duitse Bondsrepubliek met de Sovjet-Unie en met de DDR, en een viermogendhedenakkoord over de positie van Berlijn) bereid zouden zijn multilaterale contacten aan te knopen met alle bij de veiligheid van Europa betrokken regeringen. Daarbij diende men dan echter niet alleen te spreken over de beginselen die de betrekkingen tussen staten regelen (later te Helsinki betiteld als de „eerste mand” van onderwerpen) maar ook over de groei van internationale betrekkingen ten behoeve van het vrijere verkeer van personen, ideeën en informatie (later de „derde mand”).

Tegenover deze Westerse geneigdheid in de richting van een CVSE verklaarde het Warschau-Pact

in juni 1970 dat men bereid was te spreken over de vermindering van *vreemde* troepen, hetzij in de CVSE, hetzij in een andere vorm. Tevens werden nu geleidelijk aan de Westerse voorwaarden vervuld. Tussen de Duitse Bondsrepubliek en de Sovjet-Unie werd in 1970 een verdrag gesloten. Polen volgde in 1971, in welk jaar ook het vier-mogendhedenakkoord over Berlijn werd getekend. De wens van Moskou om in een pan-Europese conferentie de status quo te bezegelen bleek hierbij duidelijk een stimulans voor overeenstemming.

Een akkoord over het houden van beide conferenties werd bereikt in september 1972 tijdens een bezoek van dr. Kissinger aan Moskou. In november 1972 zouden de multilaterale voorbereidende besprekingen over de CVSE beginnen en in januari 1973 de voorbereiding van de MBFR te Wenen. Een jaar tevoren had Brezjnef in een rede te Tblisi het Westen uitgedaagd de veiligheids-onderhandelingen te beginnen: wijn leert men pas kennen door hem te proeven.

De onderhandelingen te Wenen

Voor de MBFR werd de onderhandelingsplaats Wenen, niet Genève zoals de NAVO had voorgesteld. Belangrijker was dat twee andere Westelijke desiderata niet werden vervuld:

- het Warschau-Pact weigerde Hongarije in het reductiegebied op te nemen zodat dit werd gedefinieerd als het grondgebied van de beide Duitslanden, Benelux, Polen en Tsjecho-Slowakije;
- het woord „balanced” mocht niet in de omschrijving van de onderhandelingen voorkomen; ten slotte werd men het eens over de naam „negotiations on mutual reductions of forces and armaments and associated measures in Central Europe”.

Het moeizame verloop van de onderhandelingen behoeft hier niet op de voet te worden gevolgd. Beide partijen hebben toegezegd in hun mededelingen hierover terughoudendheid te betrachten. Hieronder wordt getracht de ontwikkeling van de posities van NAVO en Warschau-Pact te resumeren en daarbij de belangrijkste hangende problemen aan te geven.

De NAVO stelt zich tot doel een situatie te bereiken van globale gelijkheid in de getalsterkte van land- (en eventueel ook lucht-) strijdkrachten van

NAVO en Warschau-Pact in het reductiegebied. Deze gelijkheid dient te worden geformuleerd als een gemeenschappelijk plafond op de geüniformeerde sterkte, met een mogelijkheid onder dit plafond verschuivingen aan te brengen in de getalsterkten van de verschillende nationale strijdkrachten. Tentatief is daarbij het aantal van 700.000 man voor de grondstrijdkrachten genoemd (of 900.000 wanneer het plafond ook de luchtmacht zou betreffen). In het Engelse jargon van de MBFR-onderhandelingen heten deze begrippen „approximate parity” en „collective common ceiling”. Alle landen van de NAVO zijn bereid aan de reducties bij te dragen, het „all participants commitment”, waarbij de reducties in twee fasen worden gezien: een eerste fase waarin alleen troepen van de VS en de SU worden verminderd, een tweede fase waarin alle betrokken landen deelnemen. Aan het einde van de tweede fase moet het gemeenschappelijke plafond zijn bereikt. Ten einde de verdenking van het Warschau-Pact tegen te gaan dat het Westen na de eerste fase zou ophouden met het reductieproces, is het „all participants commitment” geformuleerd, terwijl men tevens bereid is een vaste termijn af te spreken tussen de eerste en de tweede fase, en toe te zeggen dat de sterkte tussen de twee fasen niet zal worden verhoogd. Hoofdrede voor de fasegewijze benadering was de overtuiging dat het gemakkelijker zou moeten zijn overeenstemming te bereiken over Sovjet-russische en Amerikaanse reducties zodat men deze naar voren zou kunnen halen. De cijfers van de bestaande sterkte en de voorziene reducties zijn in de hierbij afgedrukte tabel weergegeven.

Sterkte	WP	SU	NAVO	VS
landmacht	925.000	475.000	777.000	190.000
luchtmacht	205.000		200.000	
totaal	1.130.000		200.000	
tanks	15.500		6.000	
NAVO-voorstel:				
Reductiefase 1		68.000		29.000
		ca. 1.700		
		tanks		
Reductiefase 2	ca. 178.000		ca. 48.000	

Deze cijfers hebben betrekking op de situatie in 1973. Zij laten zien dat de dispariteit optreedt bij de landstrijdkrachten. De luchtmachtcijfers zijn

vrijwel gelijk; wat de samenstelling hiervan betreft kan hier geen specificatie worden gegeven, behoudens de indicatie dat in het Warschau-Pactcijfer van omstreeks 200.000 veel meer Russen zitten dan Amerikanen in het Westerse aantal.

Het Warschau-Pact heeft oorspronkelijk, in november 1973, voorgesteld te beginnen met een globale symbolische reductie van 20.000 man, inclusief hun bewapening, aan weerszijden. Een jaar later zou ieder deelnemend land zijn troepen met 5% verminderen en het jaar daarop nog eens met 10%. De reducties zouden tevens luchtmacht en nucleaire wapens omvatten. De vreemde troepen moesten uit het reductiegebied worden teruggetrokken, de nationale eenheden dienden te worden ontbonden en hun personeel gedemobiliseerd. Later is hieraan nog toegevoegd wederzijds de sterkten te bevriezen gedurende het gehele verloop van de onderhandelingen, terwijl men eveneens voorstelde het getal van 20.000, dat als symbolische reductie was genoemd, nader te specificeren (VS en SU ieder 10.000, BRD en Polen ieder 5.000 en de overige deelnemers de rest) en te bepalen dat de Amerikaanse en Sovjetreducties een half jaar eerder zouden worden uitgevoerd.

Het Warschau-Pact heeft tot dusver geweigerd het beginsel van een „common ceiling” te aanvaarden. Men stelde dat er in feite reeds een evenwichts-situatie bestond wanneer men alle elementen van de krachtsverhouding in aanmerking nam; dus niet alleen de personeelssterkte maar ook het materieel en de nucleaire wapens. Eveneens werden asymmetrische reducties van het Warschau-Pact afgewezen, want daarmee zou de NAVO een eenzijdig voordeel behalen, hetgeen indruiste tegen de beginselen van de onderhandelingen. Van Westelijke zijde werd hiertegen aangevoerd dat de Warschau-Pact-overmacht niet alleen bestond op personeelsgebied maar ook in vuurkracht (reden waarom men de Sovjetreducties wenste in de vorm van een tankleger, compleet met zijn 1700 tanks). Bovendien was er voor de NAVO het nadeel van een geografische asymmetrie: zouden de Sovjets hun strijdkrachten gemakkelijk naar het reductiegebied kunnen terugbrengen, voor de Amerikanen was dat veel moeilijker.

Het nucleaire aanbod

Toch heeft het Westen een belangrijke stap gedaan

om zijn onderhandelingspositie overtuigender te maken. In december 1975 verklaarde het zich bereid voor één keer een pakket kernwapens in te brengen. Het ging hier om 1000 atoomkoppen en een aantal nucleaire F4-vliegtuigen en Pershing lanceerinrichtingen. Het effect daarvan zou zijn dat de NAVO een vermindering aanbracht op haar tactisch-nucleaire potentieel dat door de Sovjets steeds als bijzonder dreigend was aangemerkt. Hoewel men niet dacht aan een ruil van Amerikaanse kernwapens tegen Sovjettanks, was dit toch duidelijk een poging enige evenwichtigheid te brengen in de onderhandelingen door aan beide zijden een materieelcomponent in de reducties te betrekken.

Nederland heeft deze nucleaire inbreng sterk bepleit. Hij paste in het regeringsbeleid dat de rol van kernwapens in de internationale betrekkingen wil „terugdringen”. Buiten de MBFR is dit beleid nooit specifiek gemaakt, maar in de Weense onderhandelingen was er een duidelijke argumentering voor op te bouwen: in de NAVO-strategie van oorlogvoorkoming door afschrikking kan het Westen de tactische kernwapens niet ontberen omdat het conventioneel in de minderheid is. Wanneer men echter zou slagen in het bereiken van conventioneel evenwicht op een lager niveau, behoeft men minder te steunen op een eventuele inzet van kernwapens. Zodra die afhankelijkheid minder zou zijn geworden, zou men ook met een kleiner aantal genoeg kunnen nemen; vandaar het aanbod tot vermindering. Tot onze teleurstelling is op dit NAVO-voorstel door het Warschau-Pact nog steeds geen antwoord gegeven.

Cijfers en definities

Te Wenen heeft men in het afgelopen jaar vooral gesproken over cijfers en definities, om te proberen overeenstemming over de feitelijke krachtsverhouding te bereiken. Het Warschau-Pact bleek eindelijk bereid enkele cijfers over de eigen sterkte over te leggen, hetgeen de NAVO reeds in 1973 had gedaan. Veel is men hiermee echter nog niet opgeschoten omdat deze cijfers belangrijk lager waren dan de Westelijke schattingen van de Warschau-Pactsterkte zodat zij het verschil tussen Oost en West tot enkele tienduizenden leken te beperken. Optimisten zouden hierin een aanzet kunnen lezen tot erkenning van het beginsel van een „com-

mon ceiling". Voor de lopende besprekingen gaat het eerder om een inzicht te krijgen in de redenen voor de discrepantie. Heeft men over en weer dezelfde categorieën geteld? Zijn de Warschau-Pact-eenheden niet op volle sterkte of zijn er andere verklaringen? Wellicht is het mogelijk de globale cijfers onder te verdelen in categorieën. Van Nederlandse zijde bestaat daartegen geen bezwaar doch men dient wel te beseffen dat er in de Bondsrepubliek Duitsland grote aarzeling bestaat, voortvloeiende uit de schijnwerpers die de Warschau-Pactonderhandelaars met steeds grotere felheid op de Bundeswehr richten. Werd vroeger wel verondersteld dat het Warschau-Pact vooral was geïnteresseerd in een vermindering van de Amerikaanse invloed, inmiddels is het accent duidelijk op Westduitse reducties gelegd. Voortdurend wordt de vraag gesteld met hoeveel Westduitse militairen de sterkte zal worden verminderd, gepaard met aandrang tot nationale reducties. Voor de NAVO is — zoals gezegd — het uitgangspunt een collectief plafond, waaronder verschuivingen mogelijk zijn; juist de Bondsrepubliek hecht daaraan grote waarde omdat men anders geen verminderingen in de defensie-inspanning van een van de partners zou kunnen compenseren.

In dit verband is de Nederlandse MBFR-clausule in de defensiebegroting van grote betekenis: ten aanzien van de landmacht zal de Defensienota 1974 pas worden uitgevoerd in het licht van concrete resultaten in de Weense onderhandelingen. Het is duidelijk dat eerdere Nederlandse reducties de Westerse onderhandelingspositie ernstig zouden aantasten. Ook voor Nederland zou het tot grote moeilijkheden leiden, omdat men dan in de positie zou kunnen komen nog een tweede reductieronde te moeten ondergaan wanneer de MBFR-onderhandelingen tot een succesvolle afsluiting zullen zijn gekomen.

De bijeenkomsten te Belgrado

Bij de ondertekening van de Slotakte van Helsinki op 1 augustus 1975 is allerwegen verklaard dat nu ook resultaten te Wenen moesten worden bereikt. De Nederlandse minister-president noemde Wenen „de toetssteen voor de Slotakte". Van deze verwachtingen is weinig terechtgekomen. Op 15 juni van het lopende jaar zal te Belgrado een voorbereidende bijeenkomst plaatsvinden voor een ver-

volgconferentie later dit jaar in het kader van de Slotakte. Gesproken zal worden over de tenuitvoerlegging van de besprekingen van Helsinki en over de mogelijkheden om implementatie te stimuleren. Op militair gebied is daarbij weinig te melden.

De Slotakte bevat een hoofdstuk over vertrouwenbevorderende maatregelen, voornamelijk gelegen in de aankondiging van manoeuvres aan alle staten die te Helsinki waren vertegenwoordigd. Hoewel het hier geen strikt juridische verplichting betreffen hebben de ondertekenaars zich redelijk gehouden aan de afspraak, oefeningen van meer dan 25.000 man in grensstroken van 250 km aan te melden. Voorts konden op vrijwillige basis ook kleinere manoeuvres worden aangekondigd, doch dit is aan Warschau-Pactzijde alleen door Hongarije gedaan. De NAVO-landen hebben zich moeite gegeven zoveel mogelijk oefeningen aan te melden omdat men een vertrouwensbevorderend effect alleen verwachtte wanneer er een regelmatige stroom aankondigingen zou komen. Een incidentele aanmelding, bijvoorbeeld het Sovjetaantal van drie over een periode van twee jaar, zou dit effect nooit kunnen hebben.

Nederland heeft zich tijdens de veiligheidsconferentie ingezet voor meer substantiële bepalingen op het gebied van militaire veiligheid in de Slotakte. Dat is echter niet gelukt. De gedachten van „vertrouwen bevorderen" en van „aankondiging van oefeningen" zijn ontstaan bij de Westelijke voorbereidingen van de MBFR, maar zij zijn overgenomen in de Slotakte. Het is niet mogelijk gebleken verder te gaan. Een formele band tussen MBFR en veiligheidsconferentie heeft ook nooit bestaan, afgezien van de afspraak over de aanvang van de beide onderhandelingen. De onderhandelingspartners waren verschillend; in Wenen ging het om een blok-tot-blokbenadering, in Genève en Helsinki kwamen 35 landen bijeen — dus met inbegrip van de neutrale en niet-gebonden staten — en alleen Albanië was afwezig. Bovendien zag men in dat MBFR een lang proces zou worden en dat de CVSE vermoedelijk eerder kon worden afgesloten.

De vraag, die thans wordt gezien, is in hoeverre men te Belgrado een stapje verder zou kunnen komen ten aanzien van de militaire aspecten. De Slotakte zelf laat de mogelijkheid van nieuwe maat-

regelen open, in het licht van de ervaringen van de tussenliggende jaren. Grote bereidheid van de Oosteuropese landen is daarvoor niet te verwachten. Overigens hangt deze vraag nauw samen met het nog onduidelijke karakter van de bijeenkomsten te Belgrado. Het Westen zal bij de behandeling van de implementatie van de Slotakte zeker ook moeten spreken over de toepassing van de mensenrechten. Het zg. „zevende beginsel” heeft onderstreept dat eerbiediging van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden een essentiële factor is voor de vrede en noodzakelijk om de ontwikkeling van vriendschappelijke betrekkingen te verzekeren. Daarmee is het legitiem geworden over de toepassing van mensenrechten te spreken in de onderlinge betrekkingen tussen staten, zonder dat het argument van inmenging in de interne aangelegenheden van dat betrokken land kan worden aangevoerd. Het is nog te vroeg om te zeggen hoe het Westen zich te Belgrado zal opstellen; met een nodeloos scherpe polemieek is niemand gediend, anderzijds is voldoende duidelijkheid geboden. Intussen lijkt het enthousiasme van de Oosteuropese landen voor Belgrado niet te zijn toegenomen, hetgeen niet bevorderlijk is voor nieuwe concrete resultaten.

De toekomst van MBFR

De trage voortgang van het overleg te Wenen is in het verleden wel verklaard uit de prioriteit die VS en SU zouden hechten aan de SALT. Pas wanneer de tweede fase van de SALT zou zijn afgesloten conform de uitgangspunten van Wladiwostok, zouden de supermachten voldoende belangstelling en energie kunnen opbrengen voor MBFR; eerst diende hun strategische relatie te worden geregeld.

Wij zullen binnenkort zien of deze speculatie juist is. De Amerikaanse regering onder president Carter lijkt erop uit te zijn een overeenkomst af te sluiten voordat het interimakkoord in oktober van dit jaar afloopt. Als daarin het beginsel van pariteit wordt vastgelegd, zou dit als precedent heilzaam op de MBFR kunnen werken. Anderzijds is de aan-

drang in de VS om de troepensterkte in Europa te verminderen duidelijk afgenomen. De stemming in Washington, evenals in de andere NAVO-hoofdsteden, is als gevolg van de Sovjetrussische militaire expansie gunstiger geworden voor het behoud, of zelfs verbetering, van de defensie-inspanning. Wellicht neemt de Oosteuropese belangstelling nu juist toe. Het zou niet de eerste keer zijn dat onderhandelingsposities van Oost en West elkaars spiegelbeeld aannemen. Hoofdzaak blijft in ieder geval dat de Westeuropese landen hun defensie niet eenzijdig verminderen, want dan lijkt iedere kans op wederzijdse reducties verkeken.

Noot van de inleider

De belangstellende lezer kan zich verder verdiepen in de MBFR-materie met behulp van hetgeen daarover aan Nederlandse literatuur is verschenen. Aanbeveling verdient het, kennis te nemen van de inhoud van de lezing van de heer D. C. Humphreys, gehouden voor de leden van de Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap, op 18 november 1971 te 's-Gravenhage, en gepubliceerd in Mars in Cathedra nr 13 van 15 januari 1972. Voorts zijn vermeldenswaard drie artikelen in de Internationale Spectator, en wel „MBFR en plafonds”, door dr. J. Sizoo (Int. Spect. 28(1974) (19)), „MBFR”, door mr. P. Buwalda (Int. Spect. 30 (1976)(30)), en „Begeleidende maatregelen in MBFR”, door drs. J. Th. Hoekema (Int. Spect. 31 (1977)(2)). Ten slotte zij gewezen op „De zogenaamde MBFR”, van de hand van dr. S. Rozemond, NIVV-uitgave nr 5 van 1976. Het ministerie van buitenlandse zaken heeft in 1976 een uitvoerig overzicht uitgegeven over de „Conferentie over Veiligheid en Samenwerking — Europa — Helsinki — Genève — Helsinki, 1973-1975”, als nr 115 in de serie publikaties over Ontwapening, Veiligheid, Vrede.

In de bovenstaande beschouwing is niet ingegaan op het probleem van controle op de tenuitvoerlegging van een MBFR-akkoord. Hoofdreden hiervoor is dat omvang en inhoud van verificatiemaatregelen sterk afhankelijk zijn van de aard van het uiteindelijke MBFR-akkoord. De noodzaak voor afdoende controle en „non-circumventie” wordt echter volledig erkend.

Discussie

Lkol Thomas heeft, mede naar aanleiding van het hedenavond behandelde onderwerp, een bepaalde gedachtengang ontwikkeld die hij graag wil toetsen aan de opvattingen terzake van de inleider. Hij acht het niet ondenkbaar dat er door vermindering van aantallen personeel een schijnbare pariteit zal ontstaan doch dat er tegelijkertijd een dispariteit zal volgen op ander terrein. De militaire macht wordt immers bepaald door een groot aantal verschillende factoren, zoals aantallen personeel, hoeveelheid en kwaliteit van de wapensystemen, dislokatie van de eenheden, mobilisatiesystematiek, moreel en dergelijke. Stel nu dat een dispariteit zou ontstaan op het gebied van het destructieve vermogen, waarin ligt dan het belang van de MBFR-onderhandelingen? Zullen die niet ertoe leiden dat het Westen, militair gezien, sterk erop achteruit gaat?

Hij ziet daarom vooral belang in de politieke sfeer, en wel tweeërlei: enerzijds vanwege het gesprek aan de conferentietafel dat toch ertoe zal kunnen bijdragen dat het escaleren van de Warschau-Pactbewapening in zekere mate wordt afgeremd, en anderzijds vanwege het effect dat opening van zaken kan hebben op de volkeren van het Westen, in die zin dat het streven van mensen als senator Mansfield minder kans van slagen krijgt en tevens aan linkse partijen en groeperingen wordt belet onze defensie nog verder te doen afbrokkelen.

Dr. Van Eekelen. Inderdaad zou een reductie in hoeveelheden mankracht de mogelijkheid kunnen openlaten van een dispariteit in destructievermogen. Die dispariteit blijft ook nu al bestaan. Zij bedraagt — afgezien van de 150.000 man — 9500 tanks

waarbij onze voorstellen voorzien in een verkleining van het verschil met niet meer dan 1700. Maar de vraag is eigenlijk, of wij bij een *collective common ceiling* van 700.000 man nog evenzeer als thans bevreesd zouden moeten zijn voor een verrassingsaanval. Daarop komt het neer: is de overblijvende dispariteit voor een agressor voldoende om kans op slagen te hebben zonder vooraf al te veel te moeten mobiliseren? Hoewel ik geen expert ben, en eigenlijk die vraag aan u als vakmensen zou moeten voorleggen, geloof ik dat een dergelijk handelen niet goed zou passen in de lijn van de Sovjets, waar men weinig voelt voor het nemen van risico's en waar men daarom toch een zekere periode van voorbereidende maatregelen prefereert.

Is alsdan dat niveau van 700.000 man toereikend te achten, of zouden wij er beter aan doen het nog lager te stellen? U ziet dat het voor het Westen neerkomt op een reductie van ongeveer 10% van wat wij hebben. De verdeling van een dergelijke reductie over de betrokken landen is nog niet nader bezien. Aan de zijde van het Warschau-Pact betekent het iets meer dan 10% en voorshands leek dit het maximum wat wij zouden kunnen bereiken, want verder strekkende eisen zouden of onaanvaardbaar zijn gebleken, of hebben geleid tot hogere eisen aan ons zelf. De Sovjets volgen immers nog steeds de lijn dat het niet alleen gaat om mannetjes-in-uniform zoals wij willen, maar zij willen wel degelijk dat de NAVO ook materieel inlevert, iets waarvoor wij — met uitzondering van het nucleaire pakket — weinig voelen. Kortom, in verder voortgaan op die weg zie ik niet veel heil.

Voor wat het tweede deel van de gemaakte opmerking betreft onder-

schrijf ik het zeer grote belang van de politieke kant van het onderhandelen. Het is van grote betekenis dat men in Wenen tot een gesprek is gekomen, met een zekere uitwisseling van gegevens, en in zekere zin zal daarvan een afremmende invloed op eventuele escalatie van de bewapeningswedloop kunnen uitgaan. Anderzijds deel ik de mening van Ikol Thomas dat de MBFR ook remmend kan en moet werken op de manifeste neiging en bereidheid van de VS en andere landen tot unilaterale reducties; daarmee niet verder te gaan is essentieel. De vraag is, hoe lang wij dat zullen volhouden. Er zijn natuurlijk grote problemen, bijvoorbeeld aangaande de modernisering van de tactische nucleaire wapens in Europa. Welke invloed het zal hebben op de geloofwaardigheid van het pakket voorstellen, dat wij met veel moeite hebben ingediend, als dan intussen een versterking wordt doorgevoerd via F-111's of als een mogelijke vermindering van het aantal kernkoppen zou worden vergezeld door een vervanging van een deel van de bewapening door bijvoorbeeld de Lance. Welke invloed zoiets zou hebben op de perceptie in de Sovjet-Unie van de krachtsverhoudingen, waarin de Sovjets toch de kernwapens een grote rol zien spelen. Het is dan ook gewenst dat wij in Wenen redelijk snel tot resultaten komen, al zullen wij het lang kunnen volhouden; zeker, indien wij de thans bereikte samenwerking willen behouden.

Overigens wil ik niet de indruk wekken als zou een aantal landen in het Westen op het punt staan zijn defensie te gaan verminderen. Integendeel, in de afgelopen anderhalf jaar is er in de ministeriële zittingen van de NAVO duidelijk sprake geweest van een toenemende defensiebereidheid.

Zo heeft bijvoorbeeld Denemarken — voorheen schoolvoorbeeld van een zwakke broeder — kort geleden opnieuw een zogenaamd defensiecom-promis gesloten dat die zaken voor de komende vier jaren uit de binnenlandse politieke sfeer heeft gelicht, waardoor er niet meer behoeft te worden geredetwist omdat de politieke partijen gezamenlijk hebben ingezien dat er een bepaalde reële hoeveelheid geld in constante prijzen móét worden beschikbaar gesteld voor defensie. In reële termen is dat 1,5% hoger dan het in het lopende jaar was. Zelfs in zo'n land, dat het economisch heel wat moeilijker heeft dan Nederland, blijkt men bereid iets meer op te brengen voor defensie. Wij moeten maar niet te veel naar ons eigen land kijken: hoewel wij nog steeds, met 3,5% van ons nationale inkomen, een heel redelijke bijdrage aan de NAVO leveren, zijn wij veel meer dan de andere landen kritisch gestemd ten aanzien van de bijdragen aan de defensie. Maar wij moeten ervoor waken ons eigen onbehagen over te dragen op de NAVO als geheel. Dat zou ten onrechte zijn, want in het algemeen is de defensiebereidheid van de bondgenootschapspartners erop vooruitgegaan.

Kap Blok informeert naar de wijze waarop men in de krachtsverhoudingsschalen uitdrukking zal geven aan de dislokatie van de Verenigde Staten ten opzichte van het Europese operatietoneel, in vergelijking met de Sovjet-Unie welke aanvoerlijnen over bevriend gebied lopen. Ook vraagt hij naar de mogelijkheid, wenselijkheid en bereidheid, een eventueel niet nakomen van de akkoorden van Helsinki met kracht in de MBFR-besprekingen ter tafel te brengen. Ten slotte herinnert hij aan de uitspraken die de nieuwe Amerikaanse president Carter reeds eerder had gedaan inzake Korea, en vraagt in hoeverre dat invloed zou kunnen hebben op de MBFR.

Dr. Van Eekelen. Inderdaad is er een geografische asymmetrie: de aanvoer van troepenversterkingen voor de NAVO zal steeds over zee of door de lucht moeten plaatsvinden, naar havens of vliegvelden die voor de ontvangst bruikbaar en toegankelijk

moeten worden gehouden. Dat hangt uiteraard nauw samen met het politieke besluitvormingsproces; met andere woorden: of de waarschuwingstijd maximaal wordt benut en of de noodzakelijke beslissingen tijdig worden genomen. Dat aspect van de geografische asymmetrie wordt door ons in Wenen al gehanteerd, met name om aanvaard te krijgen dat zij méér zullen moeten reduceren dan wij.

Dat de Sovjetaanvoeren over bevriend gebied lopen is echter ietwat omstreden. Waarom hebben de Sovjets zoveel troepen in Oost-Europa? Het is waar, dat zij dat steeds hebben beschouwd als een *cordon sanitair*; men kan ook zeggen dat zij daarmee agressieve bedoelingen koesteren, maar men kan evengoed aanvoeren dat zij een deel van die troepensterkte nodig hebben om de bevolking onder de duim te blijven houden.

Dan spreekt men over het probleem van de loyaliteit van de satellieteenheden, en daarin zijn onweerlegbaar verschillen aanwijsbaar. Enkele weken geleden was de voorzitter van het Military Committee in Nederland om een uiteenzetting te geven over het Sovjetrussische potentieel en bij die gelegenheid stelde een van de Nederlandse ministers hem diezelfde vraag. Zijn antwoord kwam hierop neer dat hij de Bulgaren beschouwde als de loyaalsten — hoewel hij niet zag dat Nederland daarvan direct de grootste last zou hebben — maar dat hij, zo hij opperbevelhebber van de Warschau-Pactstrijdkrachten zou zijn, er weinig voor zou voelen de Tsjechen in voorste lijn in te zetten. De DDR schatte hij op de tweede plaats, voor Polen en Hongaren zou hij ook een voorbehoud willen maken. Bovendien moet worden bedacht dat het bureaucratische apparaat van de Sovjets traag is, en weinig flexibel: het aanvoeren van troepen zal buiten de rotatie-oefeningen veel minder snel en efficiënt gebeuren dan daarbinnen, waar men met de routine vertrouwd is. Het is twijfelachtig of het apparaat het improvisatievermogen zou kunnen evenaren dat zozeer de kracht van het Westen uitmaakt. Voor de NAVO betekent dat dan ook dat er in de eerste dagen van een conflict vooral naar moet worden gestreefd, iets te doen misgaan in de planning van de andere kant, en dat men in

staat moet zijn tijdig een voldoende krachtig defensief te voeren.

De MBFR-onderhandelingen bemoeilijken omdat de akkoorden van Helsinki worden genegeerd lijkt mij niet juist. Wij hebben eigenlijk het verband steeds andersom gelegd: wij menen dat er resultaten in Wenen nodig zijn om te kunnen komen tot een verder reikende aanpak in Belgrado. Daarbij gaan wij ervan uit dat de Oost-Europeanen in Belgrado graag iets nieuws willen bereiken en verdere uitvoering van de Slotakte zullen willen bevorderen. Dat heeft dan te maken met de zogenaamde „tweede mand”, de economische onderwerpen, waar de landen van Oost-Europa wel degelijk iets van het Westen verwachten, in de vorm van kredieten, technische hulp en know-how verschaffen, technologische ontwikkelingen mogelijk maken, industriële joint-ventures bevorderen, en dergelijke. Ik meen daarom dat wij de lijn moeten blijven volgen dat onze publieke opinie niet geporteerd zal zijn voor sprookjes over Europa's veiligheid en Europese samenwerking zonder maatregelen op het gebied van de militaire veiligheid, dús MBFR. Om die reden achten wij resultaten in Wenen onmisbaar alvorens wij de samenwerking in Belgrado verder kunnen gaan uitbreiden.

Carters opmerking inzake Korea werd geuit in verkiezingstijd, maar baarde wel opzien in Korea waar men zich de tijd herinnerde dat de Verenigde Staten de indruk wekten dat zij zich niet zouden verzetten als Noord-Korea een inval in het Zuiden zou doen... met alle funeste gevolgen van dien. Anderzijds geloof ik dat de soep niet zo heet zal worden gegeten: de regering Carter heeft haar prioriteiten nog niet zo duidelijk bepaald. De huidige president is een exponent van het zogenaamde *tri-lateralisme*, waar men pleegt te denken in drie grote groepen die in onderlinge samenwerking de problemen van de Westelijke wereld zullen moeten oplossen. Dat zijn de Verenigde Staten, Japan en West-Europa; naar mijn mening blijft West-Europa toch steeds van groot belang voor de Verenigde Staten: ik kan mij niet voorstellen dat de wereld er voor de Amerikanen hetzelfde zou blijven uit-zien als West-Europa geheel commu-

nistisch zou worden. Hier liggen voor hen niet alleen economische maar ook tal van historische belangen en banden. Men denke slechts aan de beide wereldoorlogen, waarin zij hun troepen hebben ingezet om de vrijheid van Europa te herwinnen en te waarborgen.

De enige reden die ik mij kan voorstellen voor een werkelijk verminderende belangstelling voor Europa zou moeten zijn een zó volslagen defaultistische houding onzerzijds dat wij niet langer bereid zouden zijn een redelijke bijdrage te leveren aan onze eigen defensie. Alleen in dergelijke omstandigheden zou ik een mogelijke nieuwe reeks van Mansfield-amendementen kunnen zien als een reëel gevaar. Maar de huidige expansie en versterking van de Sovjetstrijdkrachten leiden er mijns inziens allesbehalve toe de geesten in de Verenigde Staten rijp te maken voor een vermindering van de Amerikaanse verplichtingen in West-Europa.

Lkol Valstar wil graag worden voorlicht over een mogelijk systeem van wederzijdse controle, omdat hem in feite elke overeenkomst als waardeeloos voorkomt indien niet een sluitende controle is verzekerd.

Dr. Van Eekelen. Het verificatieprobleem is inderdaad ernstig. Hoe het controlesysteem zal moeten functioneren hangt eigenlijk af van het soort overeenkomst dat partijen sluiten. Hanteert men het criterium van mannetjes-in-uniform, dan heeft een afspraak weinig zin omdat hij moeilijk te controleren is. Om met een vorige minister van defensie te spreken: „Als men bij dat criterium alleen de koks en messbedienden reduceert...!“. Gaat het evenwel om een reductie in eenheden die ook als zodanig zijn aangemeld, en er vindt een zekere controle plaats aan de buitengrenzen van het betrokken reductiegebied — hoe moeilijk op zich zelf ook uitvoerbaar — dan zijn er stellig effectieve controlemaatregelen denkbaar. Over deze problematiek hebben wij regelmatig besprekingen, maar het zou onjuist zijn te stellen dat de controle-moeilijkheden zó groot zijn dat wij maar beter niet eraan kunnen beginnen. Wij moeten eerst onderzoeken of er voldoende bereidheid be-

staat om de doelstellingen van reductie en een gemeenschappelijk plafond na te streven, en daarna pogen, als functie daarvan, toereikende controle-mogelijkheden te scheppen. Van het begin af heeft het Westen gewezen op de zogenaamde *associated measures*, en daarin zijn ook controlemaatregelen begrepen: het aankondigen van troepenbewegingen, behalve manoeuvres, die een partij in staat zouden kunnen stellen de sterkte in een reductiegebied onopvallend uit te breiden. Van Britse kant zijn al belangwekkende studies gemaakt over in hoeverre men als gewoon reiziger allerhande zaken kan waarnemen en gegevens kan verzamelen over de totale omvang van de troepensterkte. Daaruit zijn interessante gevolgtrekkingen te halen. Maar het is nog te vroeg om nu al gedetailleerde uitspraken te willen doen over het stelsel van controlemaatregelen dat aan een mogelijke overeenkomst zou moeten worden gekoppeld.

Maj Hes sluit aan op de door kap Blok gestelde vraag inzake de ruimtelijke scheiding tussen de Atlantische bondgenoten. In dat verband bevreemdt het hem dat de marine buiten schot is gebleven, te meer gelet op de maritieme machtsuitbreiding van de Sovjets die klaarblijkelijk van zins zijn een grootscheepse omsingeling van delen van het Westen uit te voeren.

Dr. Van Eekelen. De MBFR zijn voorlopig nog zeer beperkt voor wat het reductiegebied betreft. Dat sluit ook verschillende landen nog uit, zoals de Scandinavische landen, Italië en de Balkan. Het probleem is dus zeker niet: waarom wél land- en luchtmacht in dat gebied, maar de marine níét. Wanneer men de zee-strijdkrachten erbij zou gaan betrekken, zou het ondoenlijk zijn een bepaald geografisch gebied af te bakenen: waar zou men de lijnen moeten trekken? Midden door de Atlantische Oceaan? Moet dan de Middellandse Zee erbij? En de Noordelijke IJszee? Dat zou beslist niet goed te regelen zijn. Bovendien is het mijn persoonlijke overtuiging dat het onder de huidige omstandigheden zeker niet in het belang van het Westen zou zijn. Wel wijst de vragensteller terecht op

de enorme maritieme expansie van de Sovjet-Unie. Maar voor wat de oppervlakteschepen betreft is het Westen mondiaal nog wel in de meerderheid. En zou het dan wijs zijn, een mondiaal plafond te leggen op de marine-activiteiten? In 1922 legde men in het Vlootverdrag van Washington ook de krachtsverhouding vast door de aantallen grote schepen te bepalen die elk der verdragsluitende partijen erop na mocht houden. Zoals de geschiedenis heeft geleerd was dat verdrag niet het succesvolste voorbeeld van wapenbeheersingsafspraken! Ik zou er dan ook geen voorstander van zijn dat de MBFR nu al zouden worden uitgebreid tot de marinesector. Het SALT-aspect daarentegen betreft de marine wel degelijk in de Oost-Westafspraken, maar voorshands lijken de MBFR-onderhandelingen mij uitermate gecompliceerder te zullen worden. En de opzet was juist, de besprekingen zo simpel mogelijk te houden; met in het achterhoofd de idee dat die 10% reductie op de langere duur ontoereikend zou blijken maar dat het, om te beginnen, ten minste íets was, terwijl er waarschijnlijk helemaal niets zou uitkomen als reeds aanstonds alles tegelijk erin zou worden betrokken.

Lkol Klein, die zich zelf betitelt als „één van de 700.000 mannetjes-in-uniform“ — hetgeen onder gelach de interruptie van de inleider uitlokt „dan wordt u wél gereduceerd!“ — meent dat aan heel het in de Gevechtshandleiding geschetste beveiligingssysteem nu ook de MBFR-besprekingen zijn toegevoegd, als een enorme beveiligende strijdmacht. Hij vreest evenwel dat — naar analogie van de gevechtsvorm Verdraging, waar men tijd ruilt tegen ruimte — bij de MBFR tijd gaat worden geruild tegen illusies, in het bijzonder omdat het hem logisch voorkomt dat het Warschau-Pact, en mogelijk ook de NAVO, reeds nu bezig zal zijn met het ontwikkelen van systemen die het mogelijk zullen maken tóch het reductiegebied snel binnen te treden en die zo de verrassingsaanval tot de reële mogelijkheden zullen laten blijven behoren. Hij vraagt zich dan ook af hoe het staat met onze inlichtingenactiviteiten op dat punt.

Dr. Van Eekelen. Op dat gebied wil

ik mij geenszins als een expert opwerpen, zeker niet als het gaat om technologische ontwikkelingen. Twee opmerkingen zou ik toch willen maken. Ten aanzien van de ruil van tijd tegen illusies hebt u misschien een beetje gelijk. Wij moeten echter proberen in de Oost-Westverhoudingen enig perspectief te zien. Ik geloof dat dat mogelijk is, tenzij de situatie zozeer zou verslechteren dat wij maatregelen zouden moeten nemen, hetgeen zou leiden tot extra defensie-inspanningen en verhoging van de defensiebegroting: ik ben niet al te pessimistisch, maar sprekende van illusies lijkt het mij toch wél een illusie dat wij heel veel meer zouden kunnen doen dan thans het geval is; daartoe zijn in Nederland en elders de parlementen gewoonweg niet bereid. In deze situatie moeten wij proberen er het beste van te maken, en dus met zekere afspraken trachten te voorkomen dat de numerieke meerderheid van het Warschau-Pact nóg groter wordt. Er zijn daarom al mensen die het betreuren dat wij destijds niet onmiddellijk hebben ingestemd met het aanbod van het Warschau-Pact de wederzijdse sterkte te bevriezen; dan zouden zij immers sindsdien hun strijdkrachten al niet meer hebben kunnen uitbreiden.

Voor de toekomst zal het toch nodig zijn een plafond op te leggen dat voorkomt dat zich al te grote verrassingen zullen voordoen. Natuurlijk zijn er mogelijkheden om troepen snel aan te voeren en ongetwijfeld zullen er op dat gebied nog verbeteringen komen. Maar denkt u dan ook eens aan de opsporingsmiddelen die in de laatste vijf jaren alleen al een enorme vlucht hebben genomen; met fotografische verkenning uit satellieten bereikt men, zoals u zonder twijfel bekend zal zijn, werkelijk frappante resultaten. Ik vlei mij dan ook met de hoop dat de techniek zeker nog wel iets zal kunnen bijdragen om de noodzakelijke waarschuwingstijd te verschaffen ingeval de afspraken zouden worden geschonden. Het is denkbaar dat er dan iets zou komen als momenteel over de SALT bestaat: een permanente commissie die de klachten onderzoekt indien de indruk bestaat dat één van de partijen zich niet aan de gemaakte afspraken houdt. Een dergelijk orgaan zal het

tegenwicht moeten leveren tegen mogelijke snelle verplaatsingen van een kwaadwillige partij, en dat is ook de reden waarom de rotaties zullen moeten worden aangemeld. In de Westelijke onderhandelingsposities is daarmee al gerekend: hoe ver mag van het plafond worden afgeweken als men bezig is af te lossen? Daarover moeten heel nauwkeurige afspraken worden gemaakt om te voorkomen dat men voor een fait accompli wordt geplaatst; ook dat valt onder de *associated measures*. Toegegeven, het is moeilijk, maar ik acht het niet onmogelijk.

Kol Prins stelt belang in het verloop van de besprekingen. Is er sprake van een monolithisch Warschau-Pactblok of stellen de satellieten zich min of meer onafhankelijk op? Hoe komt het NAVO-beleid tot stand, is een Europees standpunt herkenbaar dat wordt verwoord door de Westeuropese lidstaten van het bondgenootschap?

Voorts informeert hij ernaar, wie in Wenen eigenlijk wordt beschouwd als „vijand”. Immers, sinds Dzjengis Kan en diens kleinzoon Koeblai Kan zijn de Russen hier niet meer binnengevallen; sterker nog, hun komst in Amsterdam in 1813 werd met gejuich begroet. Is nu de Sovjet-Unie bang van ons, en is Polen dat ook?

Ten slotte: volgens onze inlichtingenorganen is de tanksterkte in het Warschau-Pact en met name in de DDR aanzienlijk vergroot in de loop van de drie jaren dat in Wenen over de MBFR werd onderhandeld. In de divisies werden extra bataljons ingevoerd en ook in de bestaande bataljons werden de aantallen tanks opgevoerd. Heeft dat in Wenen bezorgdheid gewekt of is men daaraan voorbijgegaan?

Dr. Van Eekelen. De onderhandelingen in Wenen worden gevoerd in het Engels en in het Russisch. Er wordt tevens vertaald in het Frans. Eens per week wordt in plenaire zitting vergaderd, dan zijn alle landen aanwezig, en bovendien worden wekelijks een à twee informele werkbijeenkomsten gehouden waarin NAVO en Warschau-Pact ieder door drie landen worden vertegenwoordigd. (De Sovjet-Unie en de Verenigde Staten zijn

altijd onder die drie, de overige landen roteren. Nederland is ongeveer eenmaal per drie informele vergaderingen aanwezig.)

Wat ter vergadering wordt gezegd is aan onze kant woord voor woord afgesproken. Althans, de *opening statements* in de informele zittingen zijn vooraf opgesteld, en voor de plenaire vergaderingen is letterlijk alles afgesproken. De mensen die in Wenen zitten, zijn bevoegd in onderling overleg de tactiek en de woordelijke inhoud van hun interventies zelf te bepalen. Daartoe krijgen zij hun instructies van de NAVO-Raad te Brussel, die daarvoor het Special Political Committee heeft, dat alles voorbereidt, waarna de ambassadeurs de hoofdpunten doorspreken en het geheel goedkeuren. Er is een Algemene Richtlijn voor de delegaties, vastgelegd in een lijvig document, en daarop gebaseerd worden waar nodig Aanvullende Richtlijnen opgesteld. Ik neem aan dat het aan de zijde van het Warschau-Pact precies zo gaat, en dat ook daar alles van tevoren wordt besproken en de rollen worden verdeeld. Dat is ook een goede procedure: er is een blok-tot-blok-onderhandeling gaande en dat is wat anders dan bijvoorbeeld in de Veiligheidsconferentie waar de vijfendertig landen ieder afzonderlijk kunnen optreden en waar ook bepaald niet woordelijk wordt overeengekomen wat te berde zal worden gebracht.

Er zijn wel verschillen. Het opmerkelijkste is daarbij Polen, dat van alle Oosteuropese landen onmiskenbaar het meeste in de MBFR is geïnteresseerd. U kunt zich dat wel voorstellen, omdat in onze optiek heel wat Russen uit Oost-Europa zullen verdwijnen en voor een land als Polen, dat zeker niet overvloedt van liefde tot de Sovjet-Unie, moet dat wel een welkome ontwikkeling zijn. Het is dat aspect dat mij doet geloven dat de grootste winst, die wij met de MBFR kunnen behalen, de vermindering van de Sovjetinvloed in Oost-Europa betreft. Met de DDR is het geheel anders. Die is juist in de internationale verhoudingen zo sterk afhankelijk van de Sovjet-Unie. Polen moet nolens volens mee, omdat het geopolitiek zo moeilijk zit, tussen DDR en Sovjet-Unie.

Het antwoord op uw detailvraag of

er wel ruimte is voor een Europees geluid in de MBFR luidt bevestigend. Dat geluid wordt bepaald in Brussel, waar de strategie wordt uitgewerkt. In Wenen houdt men zich daaraan, met een enkel tactisch snufje hier en daar, want daarvoor is wel enige marge aanwezig. In de substantiële onderhandelingspositie kan Wenen echter niets wijzigen zonder Brussels instemming te hebben gevraagd. Vandaar dat er regelmatig wordt gevraagd om aanvullende richtlijnen, waarbij het probleem voor Brussel dan weer is die snel genoeg met de veertien betrokken landen — Frank-

rijk doet immers niet mee — opgesteld te krijgen.

De *voorzitter* moet om der wille van de tijd een einde maken aan de hoogst leerzame discussie die op de voortreffelijke inleiding is gevolgd. Hij dankt de spreker voor de duidelijke wijze waarop deze de relevante gegevens heeft gerangschikt en gepresenteerd. Hij acht de winst voor de toehoorders vooral hierin gelegen dat zij met een nog grotere interesse dan voorheen de verdere ontwikke-

lingen van de MBFR-onderhandelingen zullen kunnen volgen, daarbij evaluerende wat de publiciteitsmedia terzake aan kijkers, luisteraars en lezers voorschotelen. Ten slotte dankt hij de *Commandant Nederlandse troepen in Duitsland* nogmaals voor de geboden gelegenheid.

Deze laatste, *bgen Hijmans*, vertolkt de erkentelijkheid van alle aanwezigen door het embleem van zijn brigade aan de spreker aan te bieden. Daarmee eindigt deze bijzonder geslaagde bijeenkomst buiten de landsgrenzen.

MEDEDELING

Sedert 1 januari 1972 ontvangen de leden maandelijks de Militaire Spectator. Ten einde de toezending aan thans nog actief dienende officieren van Land- en Luchtmacht, tevens lid van de Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap, ook na hun dienstverlating zeker te stellen, wordt belanghebbenden verzocht het secretariaat, Nassaulaan 6, Zoetermeer, in voorkomend geval in te lichten.

A report from South Africa

Norman L. Dodd

colonel UK Army, retired

During my discussion with Mr. P. W. Botha, the Minister of Defence, he pointed out that in World War II South Africa played her full part by providing supplies, air, land and naval forces for operations in many parts of the world (he could well have added: and hospitality to hundreds of thousands of Allied Troops who passed through South Africa). General Smuts' counsel was valued by the British War Cabinet, yet after victory his request for the incorporation of South West Africa into South Africa was refused. Even so a South African transport squadron assisted in the Berlin Airlift and the cost to South Africa of her contribution to the United Nations Force in Korea was 8 million rand. Her only reward was an arms embargo. South Africa has always made her port,

harbour and other facilities freely available to the Western World, yet has received no recompense or understanding of her many problems. The Soviet Union can build a wall to keep her captives in, she can oppress millions of people and interfere in the internal affairs of other countries, but is not condemned as is South Africa. Out of 145 members of the United Nations, said the Minister, only a handful can be considered genuine democracies, yet their voice is heard. South Africa has granted full independence to the Transkei and the independence of other homelands will follow, yet the rest of the world refuses to recognize them.

South African defence personnel assisted the anti-communist forces of UNITA in Angola with the knowledge of the governments of the United States, the United Kingdom and France. These forces and their anti-communist allies were within sight of capturing Luanda when the United States changed her attitude. South Africa could not go it alone and so had to withdraw and now there are communist forces on the borders of the Republic. 'Yes', Mr. Botha told me, 'we are disillusioned with the Western World and we must look to our own defence. Perhaps we have been too generous in the past, there should be some return for our help.'

In januari van dit jaar bracht colonel Dodd andermaal een bezoek aan Zuid-Afrika. Hij had de gelegenheid de problemen van de landsverdediging zoals die zich aandienen in de „post Angola"-periode, te bespreken met de minister van defensie, de chef van de defensiestaf, de bevelhebber van de zeestrijdkrachten, en een aantal andere officieren en ambtenaren. Enkele van zijn zegslieden hadden in Angola gestreden aan de zijde van de UNITA van Jonas Savimbi. Uit zijn verslag valt op te maken dat de Zuidafrikaanse autoriteiten en een niet onaanzienlijk deel van de bevolking ontgoocheld zijn over de houding van de Westelijke wereld, met name over de bereidheid en het vermogen van de vrije samenleving zich schrap te zetten tegen het nog steeds wassende tij van het wereldcommunisme en daartegen een dijk op te werpen in samenwerking met gelijkgezinden: de gangbare mening is dan ook dat de Republiek het in zuidelijk Afrika alleen zal moeten klaren.

Talking to officers who had been in Angola it was apparent that the operational tactics used by the South African forces and their UNITA allies were most successful. The locally developed Eland armoured cars, remodelled Panhards, were effectively used. They were flown into airstrips near an objective, usually a town; they rapidly moved in, supported by infantry, and usually found little opposition. As soon as the town was captured the cars were flown on to the next objective; little time was spent clearing the area between the towns.

One officer said he took part in such operations and by the time the withdrawal was ordered he had reached the suburbs of Luanda. The Cubans which his unit met had little stomach for a fight, indeed few Black Angolans on either side were willing to take part in major actions, preferring to raid unprotected villages. South African instructors serving with UNITA forces found themselves alone when the bullets really began to fly. This was particularly so when the Cubans started to use the 'Stalin organs', multibarrelled rocket launchers; although they did not cause many casualties their morale effect is great against untrained troops and most Black Africans immediately 'went for bush'. There is little doubt that the South Africans could have helped UNITA and the FLNA to take over Angola, but without the United States' backing it is hard to see what would have followed. It could easily have turned into a very long term commitment against communist backed guerrillas with South Africa being drawn further and further into the mire. But Mr. Botha may be correct when he said in January 1976: 'The whole history of Angola may yet come to be known as the great lost opportunity of the free world, that is if there is no awakening. It is not too late.' One must hope he is right in the last sentence although there is little sign of the awakening taking place. Already the Soviet Union has the use of facilities in Somalia, Tanzania and Mozambique on the East coast of Africa and in Guinea-Bissau, Guinea, Congo-Brazzaville and Angola on the West. The Cape is not far away.

The present situation in Angola is that the political base of UNITA remains in existence and some of their forces are still operating in the rural areas. Unfortunately they have little chance of success so long as the Soviet backed Cubans with their vastly superior equipment remain in the country. Once the communist regime is in power, as the East Germans, Poles and Czechs have found, it is virtually impossible to overturn it.

Border problems

South Africa has the legacy of more than 12,000 refugees to look after and an operational border to guard. This border area is termed 'the Operational Area' and stretches along the border between South West Africa and Angola and the Republic

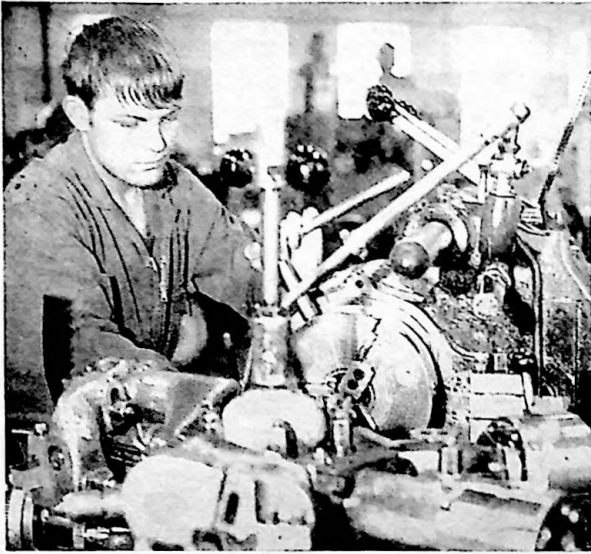
and Zambia. The latter country, like President Mobutu's Zaire, is torn between their dislike, at least publicly, of South Africa and the certain knowledge that they are high on the communist take-over list.

The South African Defence Forces are on these borders not only to control the influx of refugees, too many of whom have been cruelly treated or whose families have been murdered, and to rebuff the raids of the MPLA 'troops' but also at the express request of the governments of the Ovambo, Kavango and Caprivi. The latter are concerned at the activities of the SWAPO United Nations and communist supported minority group operating from outside the country. Pastor C. Njoba, Chief Minister of the Ovambo, said in December 1976: 'The decisions on the independence of South West Africa should not be disturbed by pressures from outside.' He added: 'SWAPO intends not only to dominate Ovambo but the whole of South West Africa.'

The troubled border is some 1,400 miles long through often barren and difficult country and for several hundred miles in the Caprivi Strip the operational area is squeezed between Zambia and Botswana. To patrol and guard the area the 101st Task Force has been created. This is basically a brigade group, the brigade headquarters augmenting the permanent Task Force HQ and, like the three or four battalions, these are reserve force units called up for periods of three or four months. These battalions are White units but the members of the Cape Coloured battalion volunteered for service in the operational area and company strength units are taking their turn. At the moment six Black African battalions are being raised and trained and will do a tour on the border. These are regular troops and there is no shortage of volunteers. At the request of the Indian citizens an Indian unit of battalion strength was formed two years ago in Durban, but this is for service with the Navy.

Strength problem

At the present time the South African Army consists of one corps HQ, two divisions and six brigades with the normal supporting arms, schools and services. However these are made up of mainly Citizen Force (reserve) units with regular perma-

Manpower problem? South Africa is becoming highly industrialized; technicians, trained in the Forces, get high wages in civilian life

ment cadres, the regular component only totals about 8,000 all ranks. All White males must carry out 12 months service and there are about 35,400 conscripts, or National Servicemen, in the active force at any time. They are posted to eight infantry battalions, artillery and armoured regiments etc., and the efficiency of these units depends upon how long it is after 'call-up'. On completion of National Service the officers and men must complete a term of service in a Citizen Force or Commando unit. The latter, 90,000 strong, are infantry battalion type units intended for home, industrial and rural protection. They are tough and mobile, they carry out 12 months initial training as conscripts and then 19 days annual call-up training plus certain other shorter periods when required. They are much in the old Boer tradition of 'grab your rifle and horse and off you go!'. The Citizen Force units are more in the tradition of the British Territorial Army and Volunteer Reserve. It is the latter upon which the Republic depends for the duties in the Operational Area. Their continued employment will cause considerable upheaval to the economic life of the country if the emergency continues, as it surely will. Already units are being called up for a second and third time with the consequent disturbance to family and business life.

General Magnus Malan, the 47 year old Chief of Defence Staff, discussed this point. He said that

he believed that this system of call-up was in the South African tradition of defence of the homeland. It was ingrained into the people of South Africa from the earliest days of the native wars. However he agreed that the Navy and Air Force required more permanency and for that reason National Servicemen are encouraged to join these services for longer periods. Those doing so are excused from later Citizen Force call-ups, except as volunteers. This system has been so successful that almost all the 3,000 National Service men with the Air Force and the 1,300 with the Navy are on two or three year engagements. The regular strength of the Navy is presently about 3,700 and there are 5,500 regulars in the Air Force. Both the Chief of Defence Staff and the Minister said that they thought the time might come when a regular army would have to be formed or at least regular formations kept in operational readiness in peacetime. At the moment it was not, said the Minister, financially possible. The impression I gained elsewhere is that the financial burden will eventually have to be accepted; when the potential and actual opponents become better trained and better equipped the present system will not meet the requirement. Also the disruption caused by the call-ups of the Citizen Force units may not remain acceptable.

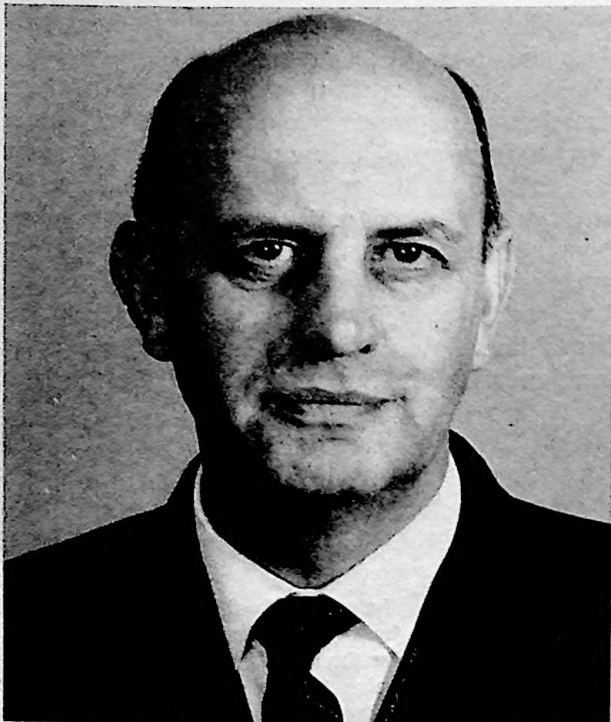
Modernizing the Navy

The move of the headquarters of the South African Navy from Simonstown to Pretoria took place on the 1st February 1977. A sad moment for those who regret the passing of the Simonstown Agreement and of the close relationship between the Royal Navy and the South African Navy. The relocation is in line with the Defence Minister's declared intention of concentrating upon the country's own defence. It has co-located the three Commanders-in-Chief with the offices of the Chief of Defence Staff and Ministry of Defence and is intended to improve operational and administrative consultation. The joint maritime headquarters in the ultra modern underground location at Silvermine in the Cape Peninsula will remain and would be the link to the Western World should they wish to re-institute the close liaison which used to exist. The extensions and improvements to the Simonstown harbour and base are well under way. The

---

General Magnus André de Marindol Malan, the new Chief of the South African Defence Force, is the first of the new generation of officers. He was born in Pretoria on 30 January 1930 and, after obtaining his B Sc (Mil) degree at the University of Pretoria he was posted as a lieutenant in the SA Corps of Marines. In 1955 he was transferred to the Army. Unlike previous Chiefs of Defence Staff he has not seen any active service and has had few contacts with the British Army but he has been to America. There he attended, in 1962, a general staff course at the US Command and General Staff College at Fort Leavenworth. He speaks good English but is an Afrikaander (much of the permanent regular army and air force today is made up of officers and NCOs with Afrikaans backgrounds, although this is not yet so in the South African Navy). He believes that the system of having defence forces based upon National Service, a comparatively small permanent force, the call-up of Citizen Force units and the home defence Commando Forces, suits the traditions of South Africa. It dates back to the Voortrekkers and Boers of the early days, modified by the British tradition of the Volunteers, Militia and Territorial Army and Volunteer Reserve. General Malan supports the policy of enlisting Black, Coloured and Indian personnel into the Defence Force each race in its own units

---

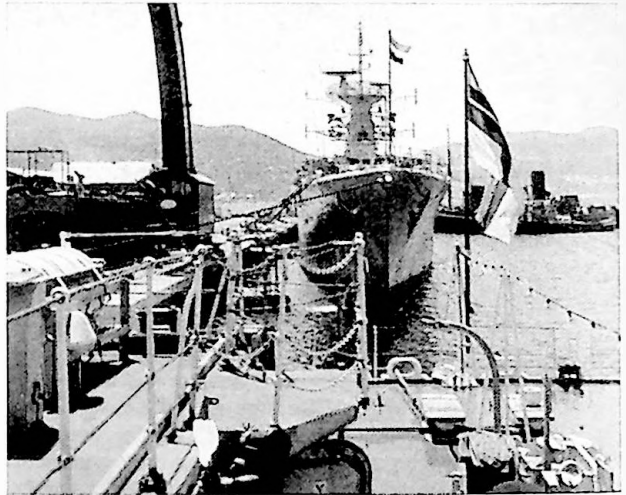
The Honourable P. W. Botha has been Minister of Defence for the Republic of South Africa since 1966. He is sixty one years old, he is of Afrikaans descent and was educated at the Voortrekker Secondary School at Bethlehem, going on to study law at the University of the Orange Free State. He has been involved in politics since he was 21 years old and first became a member of Parliament in 1948. During his period in office he has consistently worked towards the goal of making the South African Defence Force self sufficient as far as possible. He has encouraged the establishment of a home based armaments industry and has obtained a steadily increasing share of available funds for the Defence Force. He has authorized the formation of Black and Indian units and has permitted the Cape Coloured Corps to operate as fighting troops on the border of Angola. In spite of this he, like the Prime Minister, is a firm believer in the policy of separate development ('apartheid'); without it he is convinced that there would be more friction between the many nations which make up the Republic. Mr. Botha has said that he is disillusioned with the Western World, South Africa must stand alone against communism in Southern Africa. The West, he believes, has obtained help and facilities in South Africa far too easily in the past. If they want them again there will have to be more understanding of South Africa's problems

---

area of the enclosed basin will be doubled, allowing the berthing of the largest warships and a considerable section of the present sea is being reclaimed. It is foolish indeed for the Western Nations to fail to make use of this splendid and safe base in one of the strategically most important locations in the world.

The Navy, within their financial limitations, is going through a modernization programme. The World War II frigates *Transvaal*, *Vrystaat* and *Good Hope* have been disposed of, the *W Class* *Jan Van Riebeeck* is going and the *Simon Van der Stel* has already gone, the three type 12 *Whitby Class* built between 1960 and 1964 are being modernized once again. The South Africans are reticent about new building although the Minister announced two years ago that fast missile boats were to be built in Durban. Construction is well under way. Information received outside South Africa is that these are of the Israel *Reshef Class* and will carry *Gabriel* missiles, and that three are being built in Durban and three in Israel. Other new construction reported in European magazines includes two *Agosta Class* submarines and two *Avisos A 69 Dragon Class* corvettes. These are the same as the fourteen in service with the French Navy; they displace 1170 tons and carry four *Exocet* missiles, 100 mm gun, and twin anti-aircraft guns. The Defence Minister has said that the possibility exists of building ships up to corvette size in Durban, but so far there is no confirmation that this will take place. It is cheaper to purchase overseas so long as this remains possible.

The South African Navy would like to form closer ties with the navies of Brazil and Argentine. Senior officers have visited both countries and there has been some co-operation, the formation of anything like a *South Atlantic Treaty Organization* is, though desirable, made difficult because of political problems one of which is the strained relation-

Simonstown Harbour, lost opportunity

ship between the two South American countries. On the other side of Africa the Republic has always had friendly and useful relations with Iran. Iranian ships have visited Simonstown and that country is in partnership with the Republic over the building of an oil refinery and the supply of the crude oil. (South Africa's second oil-from-coal plant will soon be in operation. It is the largest in the world and, under severe rationing conditions, would probably make the country independent of outside supplies. The rapid increase in the price of crude oil from conventional sources has made these coal-to-oil plants almost economically viable. The search for offshore oil continues and an American rig is presently operating out of Mossel Bay; useful signs of oil have been found already. To conserve oil the speed limits in the Republic are rigidly enforced and all petrol pumps close from 12 noon Friday to 8 a.m. Monday every weekend.)

The South African Navy has rehabilitated the *Salisbury Island Base* in Durban Harbour; this is the location of the Indian unit and will be the base

Hydrographic ship *SAS Haerlem*; the hydrographic survey as carried out by the SA Navy is of considerable value to the navies of the Western alliance

for the new missile boats. There are also facilities at Saldanha, Walvis, and Gordons Bay and there are Citizen Force locations at Port Elizabeth, East London and Durban as well as a thriving unit in Johannesburg. The Navy has staked a claim to a site at the huge new port being built at Richard's Bay north of Durban. Saldanha Bay has recently become more important because it is the terminal of the newly built 850 km railway to the iron ore mines at Sishen. The port is now handling large ore carriers mainly from Japan.

Reliable Air Force

The Air Force's personnel strength is around 8,700 including some 3,000 extended service National Servicemen plus 25,000 reservists in the Citizen Force. The backbone of the force are the various types of Mirage aircraft, the latest are assembled

in South Africa. There are presently about 70 in service and at least 32 more on order, the latter being F-IAZs which are replacing the aged F-86 squadron. Also assembled locally are the effective Impala jet trainers some of which are armed. In the African environment these aircraft flown by the highly competent South African pilots could give a good account of themselves in the ground support role. There are about 200 Impalas in the active Air Force and some 40 in the Citizen Force units; more are on order.

The Air Force fly 12 Buccaneers in support of the Navy as well as the Navy assigned 12 Wasp helicopters. Other aircraft include 6 Canberra light bombers, 7 Shackleton MR3 and 20 Piaggio P166 Albatross. The Shackletons are becoming old and require replacement; it is here that the South Africans feel very strongly that the NATO powers should assist because many of the results of the

Durban, the busiest port in South Africa, is being vastly extended

Self propelled 25 pdr guns are now being made in South Africa

long range 'over the sea' reconnaissance which they carry out is useful to the Alliance.

The helicopters in service are mainly of French origin consisting of 40 Alouettes III, 15 Super Frelons and 25 SA-330 Anglo French Pumas. The transport force, which played such an important part in the Angolan affair and is presently doing so in the transport of troops and supplies to the Operational Area, is a mixed bag of C 130s, Transalls, DC4s, one Viscount, four HS-125 and seven Swearingen Merlin IIIs. The principal trainers in the inventory are Harvards plus the Impalas and some Vampires.

To assist in air defence of the Republic there is a radar chain covering the northern borders, the Air Force mans the interceptor squadrons of Mirage jets and the Cactus and Tigercat air defence missiles. The interceptors carry French air-to-air missiles. The South Africans, in their drive to become self supporting, are not only assembling the Mirage and Impalas but also light aircraft and helicopters. The Cactus missiles, which are based upon the Crotale, can also be assembled in the Republic.

Armour . . . and animals

The Army, partly due to a private deal with Jordan, now has nearly 150 Centurion tanks, a match for any other African country; but, as already mentioned, the Angola operations once again proved the value of armoured cars equipped with an effective gun. The construction of the Elands in South Africa has been stepped up and there are

about 1,100 available. The Army also has 250 Saracens and about 250 Scout cars. Even horses have been re-introduced for border patrols and are sometimes used in co-operation with tracker dogs. Mortars have been found more useful in minor operations than guns and they are manufactured locally as are all small arms. The artillery is equipped with the well tried 25 pdr gun and 5.5 inch gun/howos plus various types of anti-tank and anti-aircraft guns. Some officers have expressed a wish to have something noisy and morale busting like the multi-barrelled rocket launchers which 'scared the daylight out' of semi-trained black troops.

In line with the Defence Minister's policy of total commitment women are being given a very active role in the Defence Forces. To date confined to civil defence, nursing and non-combatant duties they will in future be able to join most units and headquarters though not in an active combat role. A special training college is being set up in George, the present site of the Civil Defence College. South Africans are admirers of the Israeli system of defence, and in many ways follow their lead, feeling that they face similar military threats from their neighbours. The South African Defence Force has noted with interest the role which Israeli women play in their defence forces.

Total commitment

'Events of the last few months have accelerated the pace with which South Africa has moved into

a conflict situation', said the leader of the Progressive Reform Party, Mr. Colin Eglin recently in the Assembly. This is fully realized by the Government; the defence budget is to be increased once again and many steps are being taken, some of them already mentioned, to improve and tighten defence precautions and the defence forces themselves. Mr. Botha pointed out in December last that 'all able bodied male citizens who are not actually serving in the SA Defence Force and who are not on the controlled Reserves, serve in the National Reserve up to their 65th year. This means that they may be called up for military duty upon mobilization.' He urged them to keep themselves fit and prepared for such a contingency. Total commitment indeed.

Prognosis difficult

On return from a visit to South Africa one is always asked: 'What of the future?'. It is a difficult question to answer. Some things are certain; the most important is that the White South African is an African, many of the Afrikaanders have forebears who came to the Cape before the Black Africans were there. Many South Africans of British stock are the descendants of the British Government's 1820 settlers, both of these groups and most of the later immigrants are fiercely South African. *They have nowhere else to go* and they intend to remain where they are and in control of the country. They are powerful enough to do so unless they are faced by a full scale attack from another powerful White, or perhaps Yellow, country.

South Africans are extremely anti-communist and hold firmly to the capitalistic system; they believe firmly in their type of democracy which allows reasonable freedom of speech and expression and in the eyes of the majority of the populations the policy of separate development is a democratic method of attempting to settle their undoubted racial problems.

This is the nub of the matter; South Africans feel that they are misunderstood and unfairly treated. Mr. Botha himself said in January 1977: 'Three quarters of our problems arise from the greatest hypocrisy and double standards of the world.' He quoted the lack of acknowledgement of the Transkei's independence as an instance, another was the

claim by Lesotho that her border with South Africa had been closed and her request for aid from the United Nations. The latter accepted the Black word whereas, as the writer has certain knowledge, the border was not closed and had not been closed. The White South Africans point out that some two million Black Africans come from outside the Republic to work there; why should they have the same rights of a vote etc., as the true South African? They can always go home if they wish . . . it might wreck the South African economy if they did! The Defence Minister told me that there are more cars owned by Blacks in the Republic than in any other country in Africa; they have better and free schooling, more universities, better free hospitals and more doctors and nurses. In my travels I noted that much of the new housing provided for Black Africans is of a higher standard than they would find elsewhere in Africa; and the Indian and some Coloured housing is often very fine indeed.

There are at least five Black nations, not simply

Non-whites under training; six battalions of Black Africans are being raised as regulars

tribes, in South Africa: nations as different from each other as Swedes are from Italians or Greeks from Turks and many are mutually antagonistic to each other. Much of the trouble in the urban African townships is due to this antagonism rather than to anti-White antagonisms. Real or imagined grievances can be quickly whipped into violence. It is generally the police, Black and White, who have to divide the factions. The police certainly act firmly and sometimes with violence but they are dealing with violent people and strong action can prevent further bloodshed. In fact non-Whites say that without the White police inter-tribal fighting and robbery with violence would greatly increase. The South African will point out that so far the Army has not been called out to aid the civil power as the British Army has in Ulster, and that fewer people have been killed by the police in civil disorder in the Republic than have been killed in that Province.

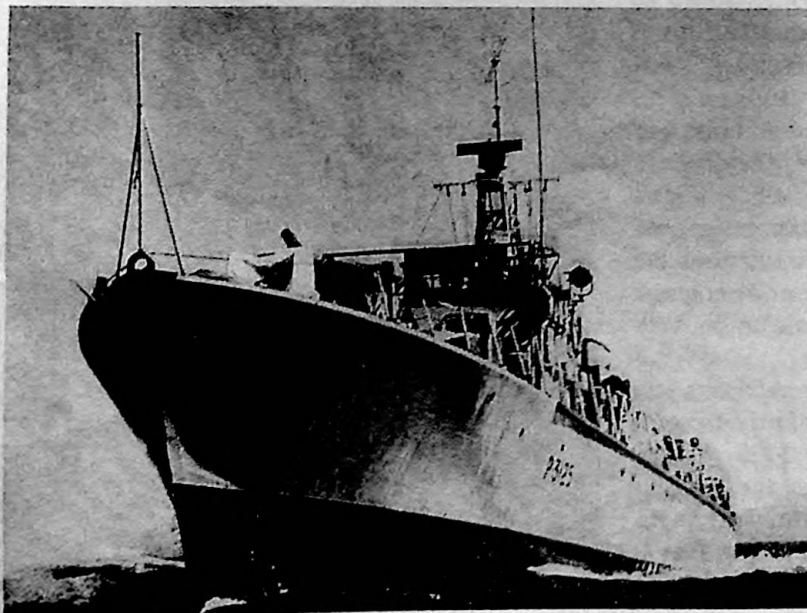
This all may be so but as the next generation of better educated Black Africans grows up the demand for more equality will increase. Some forms of 'apartheid' will have to be further relaxed or abandoned, at least in law, though separation in fact may last a long time. The policy of independent homelands will continue and no doubt sometime they will be internationally recognized; Black Africans, Indians and Coloured will become more involved in the general running of the coun-

Members of the Indian Naval Battalion

try and are already being enlisted, and commissioned, into the Forces. It is undoubtedly true that almost everywhere one travels in the Republic non-White South Africans are friendly and helpful, there appears to be less antagonism towards the White, at least on the surface, than which the news media outside South Africa would have one believe.

It is a large and beautiful country and one difficult to understand, however it must be realized that

SAS Reijger; a maritime contribution that certainly could be worthwhile to protect the Western nations' lifelines in the southern hemisphere

since its foundation in 1652 the country has known many turmoils, movements of tribes, native wars, punitive wars, the Zulu Wars, the two Boer Wars and countless internal forays, not to mention the two World Wars all of which have made the White South Africans tough and hardy fighters. They will not hand over the reins of power or be bullied by outside Powers. With the communist power moving down Africa perhaps the Western World will once again understand the *vital importance of the strategic position* and the industrial and military strength of the Republic. Peoples of Dutch and British stock are influenced by contacts, discussion and understanding, not by bullying, threats and blockades. Although the South Africans are

prepared to 'go it alone' it would be greatly to the advantage of the Free World, in the long run, and of the non-White citizens of the Republic if defence contacts, including naval visits, were re-introduced and military equipment, aircraft and naval vessels made more freely available for external defence purposes. To attempt to deny the South African Defence Force submarines, maritime reconnaissance aircraft and such ships as frigates and missile boats is ridiculous.

Chaos in South Africa will help nobody except the communists; a strong and economically thriving Republic provides the best hope for the advance and prosperity of all races and for the defence of the vital Cape sea route.

Rectificatie

Het afscheidswoord waarmee de voorzitter zich in het vorige nummer (*Mars in Cathedra* nr 33 van 15 april jl.) richtte tot de aftredende secretaris mr. J. H. P. V. Haitsma Mulier, bevat helaas een enkele onjuiste vermelding uit de civiele staat van dienst van laatstgenoemde. In plaats van de zinsnede „als lid en geruime tijd voorzitter van de Verzekeringkamer” had die passage moeten luiden: „als lid van de Verzekeringkamer, gedurende een ruime periode,

onder verschillende voorzitters...”. Voor deze onnauwkeurigheid, die het scheidende bestuurslid naar diens eigen zeggen „nóg meer onverdiende lof toezwaaide, en in dit geval bovendien volledig ten onrechte”, biedt de redactie haar verontschuldiging aan, in de overtuiging overigens dat de noodzaak tot deze rectificatie in geen dele ook maar iets vermag af te doen aan de merites van betroukkene, zoals zij door de voorzitter werden belicht.

The logo consists of the letters 'M', 'i', and 'C' stacked vertically. The 'M' is the largest and is positioned at the top. Below it is a smaller 'i', and at the bottom is a 'C' that is slightly larger than the 'i'. The letters are in a serif font.

BOEK- BESPREKING

Een reactie

Morotai, de bevrijding van de Grote Oost en Borneo, april 1944 - april 1946, door C. Giebel

De recensie van dit boek, opgenomen in *Mars in Cathedra* (1976)(31), eindigende met „streng voorbehouden” was wellicht — als nawerking van soortgelijke stoutmoedigheden in lang vervlogen tijden — voor mij gereede aanleiding het boek zelf ter hand te nemen.

Ik heb er geen spijt van, integendeel! Ofschoon ik terzake van het voormalige Nederlands Indië zeker geen deskundige ben — ik ben er zelfs zeer tot mijn leedwezen nimmer geweest — heb ik „Morotai” met graagte gelezen. Het is een boeiend relaas van een belangrijke periode in de geschiedenis van Nederlands Indië waaromtrent, voor zover mij bekend, tot dusver weinig of niets werd gepubliceerd. Men kan het memoires noemen of een historisch document, voor mij is het zowel het een als het ander. Ik heb daarom moeite gehad met de recensie in opgemeld oktobernummer omdat van de bijna zes kolommen, die zij beslaat er één is gewijd aan onvolkomenheden in de afwerking die inderdaad beter hadden kunnen zijn voorkomen, maar die toch van zo weinig betekenis zijn dat zij mij niet deerden en wellicht zouden zijn ontgaan indien de recensie mij niet erop had geattendeerd.

De term „Jappen” behoeft niet als scheldwoord te zijn bedoeld. Het was — en is nog — een gebruikelijke afkorting, zoals „Japs” in het Engels is. Er bestaan meer van die afkortingen, zoals „G.I.” en „Yank”. Als in het bekende, van 1917 daterende lied „Overthere” wordt gezongen „The Yanks are coming” dan is er geen sprake van rancune. Wel als er in Nederland wordt gesproken van

„Nazi's”, „Moffen” of „Hunnen”. Als uw recensent signaleert dat men door het gebruik van dergelijke termen tekortschiet in objectiviteit en meer afstand van het onderwerp zou moeten nemen, dan maakt hij zich ongelooftwaardig in de ogen van de duizenden landgenoten, die de oorlogsjaren in concentratiekampen en interneringskampen hebben moeten doorbrengen.

Mijn oordeelsvorming is door „Morotai” niet aangetast, zoals in de recensie wordt voorspeld. Daarvan heb ik geen last gehad. Maar ik ben dan ook geen „insider”, als ik dit vreemde woord in uw tijdschrift gebruiken mag. Maar ook voor insiders kan ik me niet voorstellen, dat hun oordeelsvorming door het lezen van „Morotai” erop achteruit zou gaan, zoals de recensie suggereert. Misschien is dat met uw recensent het geval geweest, maar dat is dan een uitzondering. Tot deze veronderstelling is echter enige aanleiding omdat de recensent vermeldt, dat verschillende markante slordigheden als er voorkomen „in met name de topografie op de (in het boek) bijgevoegde kaartjes niet alleen de stemming bederven”, maar ook „de eigen, onafhankelijke oordeelsvorming”. Ik vind dit raadselachtige taal! In de recensie wordt de auteur verweten dat uit vrijwel elke bladzijde van het boek zijn persoonlijke mening spreekt. Inderdaad is dat zo, maar ik zou er de schrijver geen verwijt van willen maken, want juist daardoor is het zo'n onderhoudend boek geworden, dat men in één adem uitleest, zoals in andere recensies heeft gestaan.

Wat in het boek over de oorlogsvrijwilligers wordt gezegd, wordt in de recensie een „insinuatie” en een „schandelijke aantijging” genoemd. Om dit waar te maken, zijn uit de

betrokken bladzijden enkele zinnen gelicht. Inderdaad zou de auteur goed eraan hebben gedaan zich daarin iets voorzichtiger uit te drukken. Maar ook zonder dat zou de lezer van de recensie een geheel andere indruk van 's schrijvers oordeel over de oorlogsvrijwilligers hebben gekregen, als de betrokken bladzijden, namelijk 216 t/m 221, in hun geheel waren aangehaald. Verder wordt de auteur de „superioriteitsopvatting” verweten, die „er spreekt uit het oordeel van de KNIL-officier over Westerling”. Is er dan ook „superioriteitsopvatting” in het spel als een KL-officier zou vinden dat de functie van recensent van een militair tijdschrift beter aan een stafofficier van de KL kan worden toevertrouwd dan aan een ondeskundige vreemdeling? Onbegrijpelijke taal!

De recensie heeft het over in het boek voorkomende „uitspraken, waaruit blijkt dat de Nederlandse regering zich met de Marshall-hulp heeft laten chanteren”. Ik geef toch de voorkeur aan de door de auteur bezigde terminologie, die het niet heeft over „chanteren” maar over „boycot”. Inderdaad is de regering tegen de dreiging met boycot van de Marshall-hulp niet bestand geweest. De vrees daarvoor heeft een rol gespeeld. De hedendaagse jeugd kan daar mogelijk rancune uit proeven, maar dat behoeft niet het geval te zijn, telkens als er naast goede daden ook afkeurenswaardige worden vermeld, waarop men helaas niet trots zal kunnen zijn.

Dat geldt ook de uitspraak omtrent de gevoelens, die door het blanke Amerikaanse volk in de onderwerpelijke jaren nog aan de dag werden gelegd jegens hun gekleurde landgenoten. Gelukkig is daar thans verbetering in gekomen en is men sedert

de jaren '60 wegen gaan bewandelen, die men in Nederlands Indië reeds voor de jaren '20 was ingeslagen. Maar in de jaren 1945/1950 waren de Amerikanen — evenmin als de Britten — gerechtigd zich een oordeel aan te matigen over de in Nederlands Indië in te voeren bestuurs-hervorming.

Wat in „Morotai” over eigengereid optreden wordt gezegd is geen „pleidooi”. Dat maakt uw recensent er maar van. Als er in „Morotai” eigengereid is opgetreden, dan is dat niet zonder reden geweest. Want het heeft ertoe geleid dat, nagenoeg zonder hulp van buiten, de Buitengewesten, met uitzondering van Sumatra, reeds eind maart 1946 onder Nederlands bestuur waren teruggebracht. Zulks tot grote vreugde van de 17 miljoen zielen tellende bevolking. De recensie had dit behoren te vermelden in haar oordeel over eigengereidheid.

Toen begin augustus 1947 de Nederlandse troepen Djokjakarta, de zetel van het Soekarno-bewind, naderden werden ze door een geestdriftig juichende bevolking begroet, die niets liever wilde dan dat Koningin Wilhelmina zo spoedig mogelijk als vandoes ook weer háár koningin zou mogen zijn. Op dat moment kwam de opdracht uit Nederland de opmars onmiddellijk te staken. Kennelijk stelde de gouverneur-generaal dr. Van Mook zich op het befaamde standpunt: „Befehl ist Befehl”. Hij gaf de opdracht zonder meer door aan generaal Spoor. Het ware beter geweest, indien hij Spoor in de gelegenheid had gesteld eerst in Djokja poolshoogte te gaan nemen en dan naar bevind van zaken te handelen. In aanmerking genomen, dat nog kort tevoren opdracht was verstrekt, met instemming van de Nederlandse regering, om de Republiek Indonesia

zoveel mogelijk afbreuk te doen, zou een dergelijke eigengereidheid verantwoord zijn geweest. Ook voor generaal Spoor, indien Van Mook bleef staan op zijn „Befehl is Befehl” en ook voor de Nederlandse troepencommandant ter plaatse. En dat alleen omdat de bevolking kennelijk wenste dat de Nederlanders zouden blijven en ze van Soekarno zou worden verlost.

In de recensie wordt onvermeld gelaten dat „Morotai” aanvangt met de in december 1942 gehouden conferentie van Mont Tremblant, ter gelegenheid waarvan Koningin Wilhelmina haar radiotoespraak van 7 december heeft gehouden. De auteur van „Morotai” mag dan eigengereid zijn geweest, maar door het boek loopt toch als een rode draad dat hij zich heeft laten leiden door de in deze 7-decemberrede neergelegde beginselen, namelijk dat er bij het einde van de oorlog na de terugkeer van het Nederlands bewind zou worden aangestuurd op bestuurs-hervorming op basis van „volledig deelgenootschap (equal partnership)”. En die 7-decemberrede is bij mijn weten nooit herroepen!!! In 1951, een jaar na de soevereiniteitsoverdracht, verscheen van de hand van minister-president Gerbrandy een boek, getiteld „De scheuring van het Rijk” (uitg. J. H. Kok, Kampen), waarin vrijwel dezelfde materie wordt behandeld als in „Morotai”, maar dan niet gezien van Indië uit, maar van regeringskringen in Den Haag. Gerbrandy's oordeel komt mij nog veel meer afwijzend voor dan dat van Giebel.

A. M. S. PERQUIN, kol genie bd

Naschrift

Kolonel b.d. Perquin is kennelijk tot een andere mening gekomen dan ik, en het verheugt mij dat hij voor zijn oordeelsvorming ten minste de moeite heeft genomen het boek in kwestie te lezen. Het heeft mij verwonderd dat lezers van Mars in Cathedra — dat toch een wetenschappelijke attitude in zijn publiek moest mogen veronderstellen — soms in toorn konden ontsteken over, of ook wel adhesie wilden betuigen met, de onderwerpelijke recensie zonder het boek zelf te hebben gelezen.

Het is mijn vast gewortelde overtui-

ging dat de taak van een recensent een geheel andere is dan het zonder meer moeten aanprijzen van een boek dat hem ter bespreking werd toegezonden. Hij is immers géén schakel in de verkooporganisatie van de uitgever, en heeft Mitsdien geen functie bij het vergroten van de omzet. Daarom handhaaf ik — hoe zou ik ook anders kunnen — mijn visie op het besproken boekwerk onverkort. De lezer, die wil onderzoeken aan wiens kant in deze het gelijk is, volg daartoe de wetenschappelijke methodiek en leze het boek zelf. Hij zal dan kunnen vaststellen dat mijn recensie níét is gebaseerd op uit hun verband gerukte citaten: ik citeerde al uitgebreider dan gebruikelijk, juist om mijn oordeel met aanhalingen te verduidelijken en te staven. Dat ik — zoals kol Perquin suggereert — ten rechte zes aaneensluitende bladzijden in hun geheel had moeten aanhalen, lijkt mij zacht gezegd nogal overdreven: een dusdanig opgebouwde boekbespreking is mij nog nooit onder ogen gekomen!

Overigens meen ik er goed aan te doen geen polemiek aan te gaan met mijn geachte opponent, wien ik moge verzekeren dat mijn kwalificatie als „stafofficier van de KL” in het geheel niets te maken heeft met mijn taak als recensent noch met mijn oordeel over het gerecenseerde: ik zal mij gaarne refereren aan de mening van de lezers, die zij zich als voren aangeduid, onafhankelijk zullen kunnen vormen.

W. WALTHUIS, redacteur

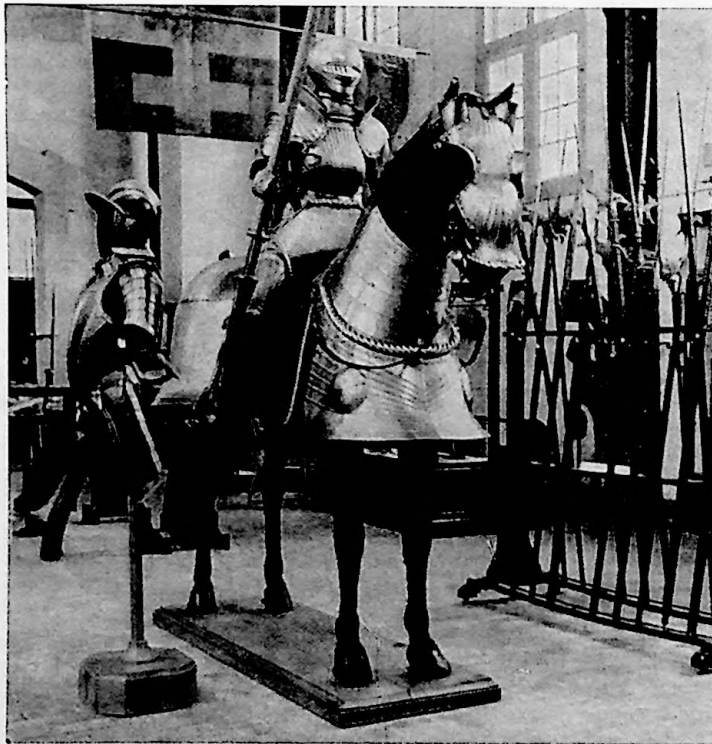
M
iC

KENT U UW MUSEUM? NEEN?

Kom dan eens kijken in het

KONINKLIJK NEDERLANDS LEGER- EN WAPENMUSEUM TE LEIDEN

Een kleurrijke krijgsgeschiedenis uit vele eeuwen en vele landen.
Het is niet alleen een „mannenmuseum“, ook uw vrouw en kinderen zullen
door het tentoongestelde zeer geboeid worden.

Openingstijden:

maandag tot en met vrijdag van 9.00–12.30 uur en van 13.15–17.00 uur.

Zondag van 13.00–17.00 uur.

Zaterdag (alleen gedurende de vakanties) 13.00–17.00 uur.